

Дафтари институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи башар

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ИНТИХОБОТИ ПАРЛУМОНӢ

1 мартӣ соли 2015

Миссияи назирони интихоботи САҲА/ДИДҲБ
Гузориши ниҳой

Варшава
15 майи соли 2015

МУНДАРИЧА

I.	МАЪЛУМОТИ ИБТИДОЙ.....	1
II.	МУҚАДДИМА ВА ИЗҲОРИ СИПОС	4
III.	МАЪЛУМОТИ МУХТАСАРА ВА ФАЗОИ СИЁСӢ	5
IV.	НИЗОМИ ИНТИХОБОТӢ.....	5
V.	ЧАҲОРЧӢБАИ ҲУҚУҚӢ.....	6
VI.	ИДОРАКУНИИ РАВАНДИ ИНТИХОБОТ	7
A.	ТАЪСИСӢБӢИ ВА ҲАЙАТИ КОМИССИЯҲОИ ИНТИХОБОТӢ	7
B.	ВАЗИФА ВА ФАЪОЛИЯТИ КОМИССИЯҲОИ ИНТИХОБОТӢ	9
VII.	БАҚАЙДГИРИИ ОВОЗДИҲАНДАГОН	10
VIII.	БАҚАЙДГИРИИ НОМЗАДҲО	12
IX.	МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ	14
X.	МАБЛАҒГУЗОРИИ МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ	16
XI.	ВАСОИТИ АҲБОРИ ОММА	17
A.	ЧАҲОРЧӢБАИ ҲУҚУҚӢ	17
B.	ВАЗӢИ ВАСОИТИ АҲБОРИ ОММА	18
C.	ИНЪИКОСИ МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ	19
XII.	ИШТИРОКИ АҚҚАЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ	21
XIII.	НОЗИРОНИ ДОХИЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ	21
XIV.	АРЗУ ШИКОЯТҲО	22
XV.	РӢЗИ ИНТИХОБОТ	23
A.	ОҒОЗ ВА ОВОЗДИҲӢ.....	24
B.	ҲИСОБКУНИИ ОВОЗҲО	25
C.	ҚАДВАЛГУЗОРИИ ВА ЭЪЛОНИ НАТИҶАҲО	26
XVI.	ТАВСИЯҲО	27
A.	ТАВСИЯҲОИ АВВАЛИНДАРАҚА	27
B.	ТАВСИЯҲОИ ДИГАР	28
ЗАМИМАИ I: НАТИҶАҲОИ НИҲОӢ		32
ЗАМИМАИ II: РӢЙҲАТИ НОЗИРОНИ ҲАЙАТИ НОЗИРОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИНТИХОБОТ		33
ДАР БОРАИ САҲА/ДИДҲБ.....		38

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ИНТИХОБОТИ ПАРЛУМОНӢ

1 марти соли 2015

Гузориши ниҳони Миссияи Нозирони интихоботи СҶА/ДИДҶБ¹

I. МАЪЛУМОТИ ИБТИДОӢ

Дафтари институҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсонии СҶА (СҶА/ДИДҶБ) бо даъвати мақомоти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади назорати рафти интихоботи парлумонӣ, ки рӯзи 1 марти соли 2015 ба нақша гирифта шуда буд, рӯзи 1 январи соли 2015 Миссияи нозирони худро (МНИ) ба ин кишвар фиристод. МНИ СҶА/ДИДҶБ то кадом андоза мутобиқ будани ин интихоботро бо ўҳдадорихои СҶА ва дигар ўҳдадорихои байналмилали ва стандартҳои интихоботҳои демократӣ, ҳамчунин қонунгузориҳои миллии, мавриди арзёбӣ қарор дод. Дар рӯзи интихобот бошад ҳаёти Ассамблеяи парлумонии СҶА ва Иттиҳоди Аврупо ба МНИ СҶА/ДИДҶБ ҳамроҳ гашт.

Ин миссия дар таърихи 2 марти соли 2015 хулосаҳои пешакии худро оид ба интихоботи баргузоришударо, дастрасии оммагардонид, ки дар он омадааст “Баъзе номзадҳои алтернативӣ аз ҷониби ҳизбҳои сиёсӣ пешниҳод гардиданд, аммо интихоботе, ки дар таърихи 1 марти соли 2015 баргузор гашт фазои интихоботиро танг кард ва барои фароҳам овардани фазо барои номзадҳои муваффақ нагашт. Ҳарчанд ҳукумат мақсади баргузориҳои интихоботи демократиро дошт ва баъзе беҳбудӣҳо ба қонуни интихобот ворид карда шуд маҳдудият ҳангоми интихоб, озодии баён ва гузаронидани ҷамъомадҳо ва дастрасӣ ба васоити ахбори омма имконияти интихоби озод ва иттилоотнокро, маҳдуд сохт.” Интихобот ба таври беғарозона сурат нагирифт. Ҳарчанд интихобот дар фазои сулҳу оромӣ сурат гирифт камбудии назаррас, аз ҷумла овоздиҳӣ ба ҷои якҷанд нафар дар назди куттиҳои овоздиҳӣ, дида мешуданд. Ба инобат нагрифтани қоидаҳои ҳисоб кардани овозҳои маъноӣ онро дошт, ки шумориҳои одилонаи овозҳои қафолат дода намешавад. Ин гуна шумориҳои овозҳои муҳолифи ўҳдадорихои СҶА мебошад.

Иловаҷое, ки соли 2014 ба қонун оид ба интихоботи парлумонӣ ворид карда шуд баъзе аз тавсияҳои деринаи СҶА/ДИДҶБ ба инобат гирифт шуданд, аммо ин иловаҳо вазъиятро ба таври умум беҳтар карда натавонист. Базаи ҳуқуқӣ принципҳои муҳими интихоботиро дар бар мегирад, аммо ҷараёнро ба танзим намедарорад ва дар баъзе паҳлӯҳои ҳолатҳои фаҳмондадиҳӣ ва ҳамоҳангсозӣ дида намешавад. Дар оянда низ ин раванд ба ислоҳот ниёз дорад то ин, ки қонунгузорӣ ба ўҳдадорихои СҶА ва дигар ўҳдадорихои байналмилалӣ ва стандартҳои баргузориҳои интихоботи озод, мутобиқ гардонидани шавад. Дар бисёро ҳолатҳои қонун ба таврои фаҳмида мешуд, ки гӯё озодии баён ва ҷамъомадҳо ва дастрасӣ ба иттилоотро, маҳдуд месохт.

Интихобот дар муҳлати муайянгардида баргузор гардид. Ҷаласаҳои Комиссияи марказии интихобот ва райпурсӣ (КМИР) барои нозирон ва намоёндагонӣ васоити ахбори омма кушода баргузор мегардиданд, аммо қарорҳои на ҳама ба роҳҳои шаффоф ва бо розигии тарафҳои қабул мегардиданд. КМИР барои муайян намудани муқаррароти баъзе қонунҳои кам истифода бурд, ҳарчанд курсҳои омӯзишӣ, ки барои комиссияҳои поёнӣ дар масъалаҳои муруфиавиро пешниҳод карда буданд. КМИР маърақаҳои омӯзишии интихоботро, аз ҷумла роҳҳои нави овоздиҳиро ба таври васеъ, ташкил кард.

---

¹ Танҳо нусхаи англисии ин гузориш санади расмӣ аст. Тарҷимаҳои ғайрирасмӣ ин гузориш ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дастрасанд.

Таъйин намудани комиссияҳои интихоботӣ ба таври шаффоф сураат нагирифт. Ин ва нақши ҷиддии мақомоти маҳаллӣ, аз ҷумла дар ноҳияҳо ва участкаҳои интихоботӣ боиси паст гардидани эътимод байни намояндагони муҳолифин дар идоракунии интихоботи мустақил ва беғаразона гардид. Ба ҳабаб кашидани узви Ҳизби Наҳзати Исломии Тоҷикистон (ҲНИТ) ва набудани намоянда аз Ҳизби Сотсиал Демократии Тоҷикистон (ҲСДТ), фаъолияти КМИР – ро камрангтар сохт.

Раванди бақайдгирии интихобкунандагон фарогир буд, интихобкунандагон имкон доштан бақайдгирии худро тафтиш ва ё дархост барои даровардани иловаҳо намоянд. Дар сатҳи ҷумҳурӣ ва маҳалҳо феҳристи ягонаи овоздиҳандагон, вучуд надошт. Ягон талабот барои овоздиҳандагон оид ба ҳузур доштан дар рӯзи интихобот надошта ва ё ягон чораи амалӣ, ки кафолати овоздиҳӣ танҳо дар як макон ва ё танҳо як маротиба овоз додан вучуд надошт. Мавҷуд набудани кафолатҳо зидди овоздиҳии чандқарата эҳтимолан ба раванди интихобот латна ворид месозад.

Фарқияти назаррас дар шумораи овоздиҳандагон дар ҳар як ноҳия дида мешуд, ки баробарии овоз тибқи ўҳдадорихои САҲА ва дигар стандартҳои байналмилалиро зерӣ суол гузошт. Саволҳо оид ба кифоя будани участкаҳои интихоботӣ, ки дар хориҷи кишвар, ифтитоҳ гашта буданд оё онҳо талаботи қонунии шумораи зиёди овоздиҳандагонро дар хориҷ таъмин карда метавонанд.

Барои бақайдгирӣ, номзадҳо аз ҷониби ҳамаи ҳашт ҳизби сиёсӣ, пешбарӣ гардиданд, аммо танҳо ду ҳизб номзадҳои кофиро, ки имкони соҳиб гардидани аксарияти парламонро доштанд, пешбарӣ намуданд. Ҷорӣ намудани талабот барои баъзе аз номзадҳои муҳолифи ўҳдадорихо ва стандартҳои байналмилалӣ мебошанд. Ин марбут аст ба масъалаи таҳсилот, муқимият, донишҷӯи забон, доғи ҷиноӣ надоштан ва мавриди кофтуков қарор надоштани номзадҳо. Бақайдгирии номзадҳои баъзан ба таври худсарона гузаронида шуд, аз ҷумла санҷиши имзоҳои тарафдорони онҳо. Қадами мусбат ин аст, ки ҳаҷми гузоштани гавари молиявӣ ду баробар кам карда шуд, аммо ба андешаи баъзе ҳизбҳо, ҳаҷми гаварпулии камкардашуда то ҳол барои номзад монеа эҷод мекунад.

Ягон чораҳои ҳуқуқӣ барои таблиғ намудани номзадҳои аз ҳисоби занон вучуд надоранд ва шумораи ками занон дар рӯйхати ҳизбӣ дохил карда шуда буданд. Талабот дар мавриди гавари молиявӣ ва доштани маълумоти олий ба таври нобарорбар ба номзодии занон, ки танҳо 19 фоизи курсиҳоро дар парламон соҳиб гаштанд, ҳалалдор сохт. Занон дар комиссияҳои интихоботӣ ба таври кофӣ намояндагӣ намешуданд, махсусан ҳангоми қабули қарорҳо. Ҳамчун овоздиҳанда, ҷунин ба мушоҳида мерасид, ки занон нисбат ба мардон камтар дар интихобот иштирок намуданд.

Сарфи назар аз мавҷудияти баъзе интихобҳои сиёсӣ, маъракаи интихоботӣ дар як муҳити зерӣ назоратбуда ва ҳабаб сиёсатмадорони муҳолиф, номзадҳои ва шахсони масъули интихобот, сураат гирифт. Имкониятҳои барои гузаронидани ҷамъомадҳои аз тарафи ҳизбҳо, номзадҳои ва дастрасӣ ба васоити ахбори омма тибқи ҷаҳорҷӯбаи қонун, ҳамчунин тибқи қарорҳои сохторҳои ҳуқуматӣ ва комиссияҳои интихоботӣ маҳдуд карда шуданд. Фарқият миёни ҲХДТ - ҳизби ҳоким ва ҳуқумат дар аксар ҳолатҳои нофаҳмо боқӣ мемонд, ки он зидди ўҳдадорихои САҲА мебошад. Ба МНИ САҲА/ДИДҲБ гузоришҳои зиёд оид ба таъкиб ва монеъ шудан ба ҳизбҳои муҳолиф ва ҳамчунин истифодаи фишор нисбат ба овоздиҳандагон, дасрас гардиданд. Ин иддаҳо ташвишвар буданд нисбат ба қобилияти овоздиҳанда барои додани овози “бидуни тарс” ва он бояд тибқи талаботи Санади САҲА, ки соли 1990 дар Копенгаген қабул гардидааст, сураат гирад.

Маблағгузори маъракаи интиҳоботӣ ба таври шаффоф ҳисобу китоб нагардид. Қонунҳои мавҷуда кафолати пешкаш намудани ҳисоботи ҳамачониба ва даврагӣ ва ҷаримаҳо барои мувофиқ набуданро кафолат намедихад. Бештари номзадҳо ҳисоботҳои молиявии худро дар муҳлати муайян пешниҳод накарданд. Сарфи назар аз маблағе, ки аз ҷониби давлат ҷудо гардид, қисми бештари хизбҳо барои гузаронидани маъракаи судманд маблағи кофӣ надоштанд.

Инъикоси нобарорбар аз ҷониби васоити ахбори давлатӣ, гузоришҳои манфӣ дар бораи ҲНИТ ва набудани мувоҳидаҳои сиёсӣ бештар имконияти овоздиҳандагонро ба интиҳоби иттилоотнок маҳдуд сохт. Ҳаҷми вақти ройгони дар эфир ҷудошуда барои хизбу номзадҳо, зиёд гардид, аммо қисми бештари он хеле пеш аз рӯзи интиҳобот, пахш гардиданд. Берун аз ин вақти ройгон, васоити ахбори оммаи давлатӣ – ягона фарогири сатҳи ҷумҳуриявӣ дар бораи маъракаҳои пешазинтиҳоботии номзадҳо гузоришҳо пахш накарданд. Ба ҷои он гузоришҳо дар бораи мақомоти давлатӣ пахш карданд. Таҳқир ё тӯҳмат нисбат ба намоёндагони варзидаи ҳукумат, аз ҷумла онҳое, ки номзад буданд ҳамчун ҷиноят маҳсуб мегашт ва худсензурӣ байни журналистон маъмул буд.

Қонунгузорӣ барои иштироки баробари ақалиятҳои миллӣ замина фароҳам меорад. Вале ба миён гузоштани талаботи нав барои номзадҳо дар масъалаи гузаштан аз санҷиши забони тоҷикӣ метавонад ба имконияти ақалиятҳои миллӣ зарар расонад ва шумораи ками онҳо дар ин интиҳобот пешбарӣ шуданд. Ҷиҳати мусбӣ он буд, ки барномаҳои омӯзишӣ дар мавзӯи интиҳобот ва бюлетенҳо ба забони ақалиятҳои миллӣ, дастрас буданд.

Баррасии арзу шикоятҳо ба таври возеҳ сурат намегирифт, шаффофият ва кафолати баррасии арзу шикоятҳо ба назар намерасид. Комиссияҳои интиҳоботӣ ва судҳо чанд арзу шикоятҳоро дастрас намуданд, аммо ҳамаи онҳо рад карда шуданд. Қарорҳое, ки аксаран қабул мешуданд асоснок ва аз ҷиҳати ҳуқуқӣ бештар носанҷида буданд. Бисёре аз мусоҳиботи МНИ САҲА/ДИДҲБ қайд намуданд, ки онҳо бо сабаби мустақил фаъолият накардани системаи судӣ, маъмурияти интиҳоботӣ ва органҳои ҳифзи ҳуқуқ, ба ин баррасии арзу шикоятҳо боварӣ надоранд.

Қонуни интиҳоби парламонӣ ба нозирон аз хизбҳо, номзадҳо ва созмонҳои байналмилалӣ, иҷозат медиҳад. Қонун ба нозирони шахравандӣ имконият намедихад, ки қонунан шаффофият ва эътимоди ҷомеаро таъмин созад, ки муҳолифи ӯҳдадорихои САҲА мебошад. Дастурҳои қонуни интиҳоботи парламон ва КМИР ба нозирон ҳуқуқи назорат бурдан аз болои тамоми давраҳои интиҳоботро надод ва ё онҳо натавонистанд нусхаи протоколҳои натиҷавиро ба даст оваранд.

Ҷараёни овоздиҳӣ, ки дар зиёда аз 20 Ҷоизи участкаҳои интиҳоботӣ, ки нозирон мушоҳида намуданд, ба таври манфӣ баҳогузорӣ гардид ва қисмати хеле ками онҳо шохиди мушкilotи систематикӣ гардиданд. Дар мавриди хатогиҳои ҷиддӣ дар рафти овоздиҳӣ зуд - зуд гузоришҳо паҳн гаштанд, аз ҷумла додани овоз аз тарафи шахси боэътимод ва вобаста ба сандуқи раъйдихӣ. Мушоҳидаҳо тасдиқ намуданд, ки кафолати таъмини овоздиҳӣ танҳо аз тарафи шахси дахлдор ва онҳое, ки танҳо як маротиба овоз додаанд, мавҷуд набуд.

Тақрибан аз се ду ҳиссаи шумориши овозҳо, ки мушоҳида гаштанд ба таври манфӣ арзёбӣ гардиданд. Тартиботи муҳим зуд – зуд ба инобат гирифта намешуданд, аз ҷумла барҳам додани бюлетени истифоданашуда, ба таври интиҳобӣ муайян намудани боэътибор будани бюлетенҳо ва имзои протоколҳо оид ба шуморидани бюлетенҳои овоздиҳӣ. Ин маънои онро дорад, ки шумориши ростқавлонаи овозҳо тибқи талаботи Санади САҲА, ки соли 1990 дар Копенгаген қабул гардидааст, кафолат дода нашуд.

Раванди ҷамъбастанӣ дар сатҳи ноҳиявӣ ва марказӣ ба таври кофӣ ба танзим дароварда нашуда буд ва шаффофият ба назар намерасид. КМИР ғолибонро эълон кард, вале дигар маълумоти асосӣ, аз ҷумла шумораи овозҳои гирифтаи ҳар номзад ё натиҷаҳои тақсимот аз тарафи ҳавза ва участкаҳои интихоботро, пешниҳод насохт.

Ин гузориш як қатор тавсияҳо ба хоҳири мутобиқ гардонидани интихобот бо ўҳдадорихои САҲА, дигар ўҳдадорихои байналмилали ва стандартҳои демократии интихоботиро, пешниҳод менамояд. САҲА/ДИДҲБ омода аст, ки ба мақомот ва ҷомеаи шахрвандӣ ба хоҳири беҳтар кардани ҷараёни интихобот ва мавриди таваҷҷӯҳ қарор додани тавсияҳои дар гузоришҳои қаблӣ пешниҳодгашта, мусоидат намояд.

II. МУҚАДДИМА ВА ИЗҲОРИ СИПОС

Бо даъвати мақомоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тавсияи Миссияи арзёбии ниёзҳо, ки аз 27 то 29 октябри соли 2014 баргузор гардид, Дарфтари институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи башари САҲА (САҲА/ДИДҲБ) 20 январи соли 2015 барои интихоботи парламонии 1 март Миссияи нозирони интихоботро (МНИ) таъсис дод. МНИ-ро Миклош Ҳарастӣ сардорӣ мекард ва он аз 14 коршиноси муқими Душанбе ва 16 нозирони дарозмуддат дар тамоми кишвар иборат буд. Аъзои Миссия аз 21 кишварҳои аъзои САҲА интихоб шуданд.

Барои назорат бурдан дар рӯзи интихобот, МНИ (САҲА/ДИДҲБ) дар якҷоягӣ бо намоёндагони нозири Ассамблеяи парламонии САҲА (АП САҲА) ва Парлумони Аврупо (ПА) Миссияи байналмилалӣ нозирони интихоботро (МБНИ) таъсис дод. Раиси Дафтар Мариэтта Тидейро Ҳамоҳангсози вижа ва роҳбари миссияи нозирони кӯтоҳмуддати САҲА таъин намуд. Гэйр ҶорҶен Беккеволд намоёндагии АП САҲА ва Норберт Нойсер намоёндагии ПА-ро сардорӣ намуданд. Дар маҷмӯъ, 230 намоёндагони 40 кишвар, аз ҷумла 163 нозирони дарозмуддату кӯтоҳмуддати САҲА/ДИДҲБ, ҳамчунин 58 намоёндаи парламонӣ ва кормандони АП САҲА ва 9 нафар аз ПА дар назорати интихобот ширкат намуданд. Овоздиҳӣ дар 812 аз 3,209 ҳавзаҳои интихоботӣ, ҳисобкунӣ дар 78 ҳавза ва раванди ҷадвалгузорӣ дар 33 аз 41 Комиссияи ноҳиявии интихобот ба мушоҳида гирифта шуд. Интихоботи маҳаллӣ, ки ҳамзамон сурат мегирифт, танҳо аз рӯи мизони таъсираш ба интихоботи парламонӣ мушоҳида карда шуд.

МНИ САҲА/ДИДҲБ то кадом андоза мутобиқ будани ин интихоботро бо ўҳдадорихои САҲА ва дигар ўҳдадорихои байналмилали ва стандартҳои интихоботҳои демократӣ, ҳамчунин қонунгузори миллӣ, мавриди арзёбӣ қарор дод. Ин ҳисоботи ниҳой Изҳороти натиҷаҳо ва ҳулосаҳои пешакиро, ки дар нишати матбуотии 2 март дар Душанбе² дастраси омма гардонидаро пайгирӣ менамояд.

МНИ САҲА/ДИДҲБ ба мақомоти Тоҷикистон барои даъват ҷиҳати назорати интихобот, ба Комиссияи марказии интихобот ва раёйдихӣ барои ҳамкорӣ ва таҳияи ҳуҷҷати аккредитатсионӣ ва ба Вазорати корҳои хориҷӣ ва мақомоти дигар барои кӯмакшон изҳори сипос менамояд. МНИ САҲА/ДИДҲБ ҳамчунин аз Дафтари САҲА дар Тоҷикистон, Комиссари аршади САҲА дар масоили ақалиятҳои миллӣ ва намоёндагҳои дипломатии кишварҳои узви САҲА барои ҳамкорӣ ва пуштибониашон изҳори ташаккур менамояд.

² Ба ҳамаи гузоришҳои қаблӣ САҲА/ДИДҲБ дар Тоҷикистон рӯчӯъ шавад ба:
<http://www.osce.org/odihr/elections/tajikistan>.

III. МАЪЛУМОТИ МУХТАСАР ВА ФАЗОИ СИЁСӢ

Интихоботи 1 март ба палатаи поёнии Парлумон, Ассамблеяи Намояндагон (Маҷлиси Намояндагон),³ интихоботи ҷаҳорум баъди анҷоми ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 ва шашумин интихоботе, ки аз ҷониби САҲА/ДИДҲБ назорат мешавад, ба шумор меравад. Мақомот аҳамияти ором ва устувори раванди интихоботро, махсусан дар ростои таҳдидҳои амнияти минтақа ва анҷоми Нерӯҳои кӯмаки амнияти байналмилалӣ дар Афғонистон таъкид намуданд.

Конститутсия қувваи иҷроияи қобили мулоҳизаи Президентро кафолат медиҳад, дар ҳоле, ки Парлумон ба салоҳияти маҳдуд рӯ ба рӯст. Ба салоҳиятҳои Президент, аз ҷумла таъин намудани Сарвазир ва вазирони дигар, ҳамчунин сарони мақомоти иҷроия дар сатҳи марказ ва вилоятҳо шомил мешавад. Президент Раисон ва муовинони Суди конститутсионӣ, Суди Олӣ, Суди олии иқтисодӣ ва Прокуратураи генералиро ба Парлумон пешбарӣ менамояд. Президенти амалкунанда, Эмомалӣ Раҳмон, соли 2013 ба мӯҳлати ҳафт сол интихоб шуда, аз соли 1994 инҷониб дар сари қудрат мебошад.⁴ 23 январ Президент Раҳмон дар муроҷиати солонаш ба Парлумон ба баргузори интихоботи демократӣ ва шаффоф даъват намуд.

Баъди интихоботи парлумонии соли 2010, Ҳизби халқӣ-демократии Тоҷикистон (ҲХДТ) бо роҳбарии Президент Раҳмон ба 45 курсӣ аз 63 ҷойи Парлумоне, ки қорашро ба анҷом мерасонад, соҳиб шуд. Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон (ҲНИТ), Ҳизби коммунисти Тоҷикистон (ҲКТ), Ҳизби аграрии Тоҷикистон (ҲАТ) ва Ҳизби ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистон (ҲИИТ) ҳар кадоме ду курсиро ба даст оварданд. Бақияи Вакилони Парлумон (ВП) тариқи худпешбарӣ интихоб шуданд. Ҳизби демократи Тоҷикистон (ҲДТ), Ҳизби сотсиал-демократи Тоҷикистон (ҲСДТ) ва Ҳизби сотсиалисти Тоҷикистон (ҲСТ) дар Парлумон намоянда надоштанд.

Дар даҳсолаи охир ягон ҳизби сиёсии дигар ба қайд гирифта нашудааст. Апрели 2013 Зайд Саидов, вазири собиқи саноат, иқдоми худро барои таъсиси ҳизби нави сиёсӣ, Ҳизби нави Тоҷикистон ҷиҳати сабқат дар интихоботи парлумонии 2015 эълон намуд. Ин иқдом ба ҳабси ҷаноби Саидов дар майи 2013 ва мутаносибан ба 26 соли зиндон бинобар як қатор амалҳои ҷиноӣ боис гашт.⁵

IV. НИЗОМИ ИНТИХОБОТӢ

Вакилони Маҷлиси намояндагон мустақиман барои панҷ сол тибқи низоми омехтаи мажоритарӣ-таносубӣ интихоб мншаванд. Аз 63 ВП, 41 тоашон аз ҳавзаҳои якмандата бо касби бештари оро интихоб мешаванд. Агар ҳеч яке аз номзадҳо бештари овозхоро касб наамоянд, даври дуюми интихобот миёни ду номзоди пешсаф давоми ду ҳафта баргузор мегардад. Бақияи 22 ВП аз ҳавзаҳои ягонаи умумичумхуриявӣ таҳти низоми таносубии рӯйхати пӯшида бо 5% хати маш барои ишғоли ҷой дар Парлумон интихоб мешаванд. Барои эътибори қонунии интихобот бояд бештар аз 50%-и овоздиҳандагон барӯйхатгирифташуда дар интихобот ширкат намоянд; дар акси ҳол, интихоботи такрорӣ бояд сурат гирад. Ин талабот, дар сурати ҳузури камтари раъйдихандагон, метавонад ба давраҳои эҳтимолии лағви интихобот боис шуда, ба таҷрибаи иштибоҳии бештар нишон додани рақамҳои расмӣ ширкати раъйдихандагон оварда расонад.

³ Парлумон (*Маҷлиси Олӣ*) ду палата дорад. Палатаи болоӣ, *Маҷлиси Миллӣ* (Ассамблеяи Миллӣ), 34 вакил дорад, ки қисман ғайримустақим интихоб ва қисман аз ҷониби Президент таъйин мешаванд.

⁴ Баъди раъйдихии конститутсионии соли 2003, мӯҳлати президентӣ аз 5 ба 7 сол тамдид ёфт ва Президент Раҳмон ҳуқуқ пайдо кард, ки барои ду мӯҳлати дигари пайдарпай интихоб шавад.

⁵ 20 январ 2015 алайҳи Зайд Саидов дар муроғиҳои пӯшида иттиҳомоти иловагӣ эълон шуд.

10 декабр, Комиссияи марказии интихобот ва раёидиҳӣ (КМИР) рӯйхати бозбинишудаи маҳдудиятхоро барои 41 ҳавзаи якмандата, тибқи тавсияи қаблии САҲА/ДИДҲБ, нашр намуд. Аммо, тафовути назаррасе, ки дар шумораи интихобкунандагон аз ҳар як ноҳия ҷой дошт, боқӣ монд, ки аз 64,479 нафар дар ноҳияи Сино (ҳавзаи 4) то 156,756 нафар дар ноҳияи Кубодиён (ҳавзаи 31)-ро ташкил меод. Ин принсипи ҳаққи раёӣ баробаро, ки дар банди 7.3 Ҳуҷҷати Копенгагени САҲА омадааст, дучори мушкил менамояд, зеро шумораи овоздиҳандагони барои интихобот зарурӣ аз ҳисоби миёнаи умумичумхуриявӣ 47 дар сад фарқ дорад.⁶ Ин нишондод, аз таносуби аксари дар қонунгузории миллӣ⁷ пешбинишуда ҳамон тавре, ки дар ташкили ҳавзаҳои интихоботӣ бо ҳудуди ҷудошуда ҷой дошт, низ хеле убур мекунад.⁸ Илова бар ин, манбаи иттилооте, ки КМИР аз он истифода кард, эълон нашуд ва дар хусуси тағйиротҳо ягон машварати оммавӣ сурат нагирифт, ки шаффофияти равандро таҳти суол бурд.

Барои таъмини принсипи баробарӣ дар овоздиҳӣ, марзбандии ҳавзавӣ бояд дар ростии қонуни интихобот, тааҳудоти САҲА ва дигар стандартҳои байналмилалӣ ташкил шаванд. Барои таъмини шаффофияти беиштар марзбандии ҳавзавӣ бояд дар машварат бо омма сурат бигирад.

V. ЧАҲОРҶУБАИ ҲУҚУҚӢ

Интихоботи парламонӣ аз рӯи Сарқонуни соли 1994, Қонуни интихобот ба Маҷлиси Олии соли 1999 (ҚИМО) ва қонунҳои дигари марбута ба танзим дароварда мешавад.⁹ Тағйирот ба ҚИМО соли 2014 бо пуштибонии ҳамаи ҳизбҳои бақайдгирифта ба тасвиб расид. Аммо, тағйироти иловагӣ ба қонуни аз ҷониби баъзе ҳизбҳо ироашуда, ки ба ҳизбҳо имкон меод узвият ба ҳайати маъмурии интихобот дар ҳама сатҳро пешбарӣ намоянд, аз ҷониби парламон расман шунда нашуд. Баъзе аз тавсияҳои қаблии САҲА/ДИДҲБ қисман ё пурра ҳалли худро ёфтанд, аз қабилӣ кам намудани маблағи гаравпулӣ аз ҷониби номзадҳо, коҳиши нақши мақомоти маҳаллӣ дар маъракаи интихоботӣ ва содданамои усули овоздиҳӣ. Аммо, бақияи тавсияҳо, аз қабилӣ пешгирии маҳдудиятҳои беасос барои овоздиҳӣ ва номзадшавӣ, маҳдудиятҳои нисбати озодии баён, раванди нофаҳмои баррасии шикоят, адами гуногунандешӣ ва фарогирӣ дар комиссияҳои интихоботӣ ва адами таъмини назорати шаҳрвандии интихобот ҳалли худро наёфтанд.

Баъзе ҷанбаҳои муҳими раванди интихобот, аз ҷумла бақайдгирии интихобкунанда ва номзад, раванди маъракаи овоздиҳии барвақтӣ ва таъини рӯзи интихобот аз нигоҳи ҳуқуқӣ

⁶ Банди 7.3 Ҳуҷҷати Копенгагени САҲА аз соли 1990 таъкид менамояд, ки кишварҳои узв “ҳаққи раёӣ баробар ва умумиро ба шаҳрвандони болиғ қафолат медиҳад”. Банди 21-и Шарҳи Умумии №25-и Кумитаи ҳуқуқи башари СММ (КҲБСММ) ба Моддаи 25-и Муоҳидаи байналмилалӣи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (МБҲМС) аз соли 1996 таъкид менамояд, ки “таҳияи талаботи интихоботӣ ва усули ҷудонамоии оро бояд ба тақсими овоздиҳандагон ҳалал нарасонад”.

⁷ Тибқи Сарқонун, ВП дар асоси ҳаққи раёӣ баробару умумӣ интихоб мешаванд. Маҷлиси 21-и ҚИМО тафовути то 15 дарсади аз шумораи миёнаи умумичумхуриявӣ (то 20 дар сад барои минтақаҳои дурдаст) иҷоза медиҳад ва ҳавзавандӣ бояд марзҳои ҳудудӣ-маъмурии қонуниро ба инобат бигирад.

⁸ Дар вилояти Суғд, қисме аз ноҳияи маъмурии Зафаробод ба ҳавзаи интихоботии Ҷаббор Расулов (№16) ва шаҳрҳои Қайроқум ва Истиклоли ноҳияи маъмурии Бобочон Ғафуров ба ҳавзаи интихоботии Мастҷох (№18) ворид карда шуданд. Нигаред ба Моддаи 21.2 ҚИМО.

⁹ Интихобот, ҳамчунин, аз рӯи Қонун дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ (1998), Қонун дар бораи ҷамъомадҳо, гирдиҳамоӣ ва таҷаммуи оммавӣ (2014), Кодекси муруфияи граждани (2008), Қонуни матбуоти даврӣ ва воситаҳои ахбори оммаи дигар (2013), Кодекси қонунвайронкуниҳои маъмурӣ (2008), Кодекси ҷиноятӣ (1998) ва муқаррароти КМИР ба танзим дароварда мешавад.

номафҳуманд. Ин ба тааҳудоти байналмилалии интихоботи демократӣ муғойират дорад.¹⁰ ҚИМО баъзе номувофиқатҳои равандӣ дорад, аз ҷумла, дар хусуси коршоямии барғаҳои раъй ва ҷамъоварии протоколҳои натиҷаҳо.¹¹ Баъзе муқаррароти ҳуқуқии интихоботи парлумонӣ ва ҳамзамони маҷлисҳои маҳаллӣ бо ҳам муҳолифат доранд, масалан, онҳое, ки овоздиҳии барвақтӣ, пешбарии нозирони интихобот ва раванди шумориши оро ро ба танзим мебароранд. Бисёр вақт қонун тариқи интихобӣ ва ба гунае тафсир мешуд, ки ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ, аз қабилӣ озодии баён ва машварат ва ҳуқуқ ба дастрасии иттилоотро маҳдуд менамуд. Дар маҷмӯъ, тағйироти соли 2014 чорҷӯбаи ҳуқуқиро ба таври назаррас беҳ нанамуд ва барои ислоҳи интихоботии минбаъда замина гузошт.

Барои татбиқ намудани тавсияҳои гузашта ва ҳозираи САҲА/ДИДҲБ бояд чаҳорҷӯбаи ҳуқуқии интихоботӣ ҳаматарафа бозбинӣ шавад ва ҳамин тавр он ҳарчӣ беиштар ба тааҳудоти САҲА ва дигар ӯҳдадорӣҳо ва стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ гардад. Ислоҳот бояд қабл аз интихоботи оянда бо иштирок ва машварати озод бо шарикон роҳандозӣ шавад.

VI. ИДОРАКУНИИ РАВАНДИ ИНТИХОБОТ

A. ТАЪСИСЁБӢ ВА ҲАЙАТИ КОМИССИЯҲОИ ИНТИХОБОТӢ

Интихоботи парлумонӣ аз ҷониби сохтори сесатҳаи иборат аз КМИР, 41 Комиссияҳои ҳавзавии интихоботӣ (КҲИ) ва 3,209 Комиссияи участкавии интихоботӣ (КУИ) идора шуд.¹² Онҳо аз боло ба поён ташкил ёфта, барои ҳизбҳои сиёсӣ нақши маҳдуд доранд. Ҳарчанд ҚИМО мастақилияти комиссияҳоро аз мақомоти давлатӣ таъкид менамояд, Ҳукумат дар пешбарии аъзои он дар ҳама сатҳ нақши калидӣ дорад. Дар ҳоле, ки ҳизбҳо метавонанд баъзе аз КМИР ва КҲИро пешбарӣ намоянд, ҚИМО онҳоро дар пешбарии аъзои КУИ аслан иҷоҳат намедихад. Намояндагони оппозитсия дар мустақилият ва беғаразии идораи интихобот изҳори безътимодӣ намуданд.

КМИР, ҳамчун ниҳоди доимамалкунандаи иборат аз 15 аъзо, 8 декабри 2014 аз ҷониби Парлумон ва бо пешниҳоди Президент ба мӯҳлати панҷ сол интихоб шуд. Дар ҳоле, ки намояндагии аҳзоби сиёсӣ таъмин нашудааст, дар ибтидо ба узвияти он намояндаи ҳафт ҳизби сиёсӣ аз ҳашт ҳизб пазируфта шуд. ҲСДТ изҳор дошт, ки барои пешниҳоди номзад даъват нашудааст. 11 феврал боздошти ҷаноби Маҳмудов (ниг ба *Маъракаи интихоботӣ*) ҲНИТ-ро аз намояндаги дар КМИР маҳрум сохт, ки ба фарогирии он латна ворид намуд.

Комиссияҳои сатҳи поёнӣ барои ҳар интихобот алоҳида интихоб мешаванд. Раванди пешбарӣ ва интихоби номзадҳо ба КҲИ ва КУИ аз қонунан ба таври муассир танзим намешавад ва дар амал, ношаффоф ва ба нафъи ҳизби ҳоким мебошад. КҲИ аз 9 то 15 аъзо доранд. КМИР аъзои КҲИро бо пешниҳоди мақомоти иҷроияи маҳаллӣ ва пас аз баррасии номзадҳои аз ҷониби шӯъбаҳои маҳаллии аҳзоби сиёсӣ таъйин намуд. Талаби пешбарии номзадҳо ба КҲИ аз ҷониби

¹⁰ Банди 1 Шарҳи умумии №25и КҲБСММ аз соли 1996 ба МБҲМС тақозо менамояд, ки “санадҳои ҳуқуқӣ ва чораҳои дигар тибқи зарурат барои таъмини имкони самараноки баҳрабардорӣ аз ҳимояи ҳуқуқҳо (МБҲМС) ба тасвиб расанд. Нигаред ба Моддаи 38 Қонун дар бораи Санадҳои меъёрӣ.

¹¹ Масалан, Моддаи 46 қонунро барои безътибор намудани барғаи раъйе, ки ба қоидаи овоздиҳӣ муҳолиф аст, тибқи тағйироти Моддаи 42 муайян менамояд. Моддаи 35, қоидаи бақайдгирии номзад ба ҳавзаи яқмандатаро, ки ба таъмини гаравпулии интихоботӣ тибқи Моддаи 32.1 муҳолифат дорад, пешниҳод менамояд.

¹² Интихоботи парлумонӣ ва маҳаллӣ аз ҷониби комиссияҳои алоҳидаи ҳавзавӣ ва участкавӣ, тахти роҳбарии КМИР идора шуданд.

шӯъбаҳо ва на аз ҷониби ташкилотҳои марказии аҳзоби сиёсӣ шояд боиси шумораи маҳдуди номзадҳо дар баъзе КҲИ гашт, зеро баъзе ҳизбҳо дар ҳама ноҳияҳо шӯъба надоранд.

Дар ҳоле, ки робитаи сиёсии аъзои КҲИ на ҳама вақт ошкор мешуд, баъзе мусоҳибони МНИ САҲА/ДИДҲБ даъво намуданд, ки бисёре аз аъзои КҲИ аз ҲХДТ пуштибонӣ намуданд. Шумораи номзадҳои ба узвияти КҲИ таъйиншуда аз ҲХДТ ва ҲКТ 47 нафар, аз ҲСДТ 4 нафар буд. ¹³Тибқи рақамҳои аз КМИР пешниҳодшуда, бештари раисони КҲИ аз ҷониби ҲХДТ пешбарӣ шуданд. Ҳеч нафаре аз ҲНИТ ё ҲСДТ ба раисӣ, муовинӣ ё котибӣ таъйин нашуданд.

КУИ аз ҷониби КҲИ дар доираи мӯҳлати қонунӣ таъйин шуданд. ҚИМО муайян менамояд, ки КУИ аз 5 то 19 аъзо доранд, аммо сохтори онро танзим намекунад ва робитаи сиёсии ба узвият таъйиншудаҳо ошкор нашуд. Дар Суғд (КҲИ 13, 17, 20, 21, 22 ва 23), номзадҳои ҲНИТ ба КУИ, бо тақя ба он ки қонун номзодии аҳзобро маҳсус таъкид намекунад, рад карда шуданд. Чаҳор аз ҳашт ҳизби сиёсӣ ба МНИ САҲА/ДИДҲБ баён доштанд, ки онҳо ҷонибдори намояндагии аҳзоб дар КУИ бо мақсади эъимодсозӣ ва таъмини шаффофият мебошанд. ¹⁴

Қонун бояд истиқлоли комили комиссияҳои интихоботиро аз давлат ва гуногунандешиву намояндагии онҳоро таъмин кунад, то эътимоди бештаре дошта бошанд. Меъёри мушаххаси пешбарӣ ва интихоби комиссияҳо бояд таҳия шавад. Ба аҳзоб бояд ҳуқуқи пешбарии намояндаҳояшон дар ҳама сатҳи идораи интихобот, аз ҷумла мақомҳои тасмимгиранда, дода шавад.

Занҳо дар идораи интихобот нақши камранг доштанд. Чаҳор аз 15 аъзои КМИР, бо шумули котиба занҳо буданд. Занҳо 21 дар сади аъзои КҲИро, бо 3 раис аз миёни 41 раиси мавҷуда, ташкил доданд. Занҳо дар КУИҳои рӯзи интихобот мушоҳидашуда хузури баробар бо мардҳо доштанд, аммо танҳо 25 дар сади онҳо аз ҷониби занон раисӣ мешуданд. Камрангии занҳо дар идораи интихобот, маҳсусан дар нақшҳои тасмимгирӣ ба тааҳудоти САҲА ва ўҳдадорҳои байналмилалӣ муғойират дорад. ¹⁵

Бояд ба коркарди механизмҳои, ки ширкати бештари занонро дар идораи раванди интихобот, аз ҷумла дар мақомҳои тасмимгиранда таъмин менамоянд, аҳамияти бештар дод.

Баъди тағйироти соли 2014 ба ҚИМО, нуқтаҳои овоздиҳӣ дар хориҷи Тоҷикистон танҳо дар сафорату консулгарӣҳо таъсис дода мешаванд. КМИР дар 27 кишвар 35 нуқтаи овоздиҳӣ таъсис дод. Дар ҳоле, ки ин тавбам бо муқаррароти ҚИМО ҳаст, дар Руссия танҳо 3 нуқтаи овоздиҳӣ дар қиёс бо 24 нуқтаи овоздиҳии интихоботи президентии соли 2013 таъсис дода шуд. ¹⁶ Баъзе аз мусоҳибони МНИ САҲА/ДИДҲБ изҳор доштанд, ки шумораи нуқтаҳои

¹³ Дар баъзе КҲИ баъзе аҳзоб бештар аз як узв доштанд.

¹⁴ Банди 20и Шарҳи умумии 25и КҲБСММи соли 1996 ба МБҲМС тақозо менамояд, ки “мақоми мустақили интихоботӣ бояд таъсис дода шавад, ки раванди интихобот ва таъмини баргузории одилона, беғараз ва тибқи қавонини батасвибрасида, ки бо Муоҳида мувофиқат дорандро назорат намояд”. Моддаи 19.2(Ҷ)и Муоҳидаи ИДМ аз соли 2002 дар бораи Стандартҳои интихоботи демократӣ, ҳуқуқҳо ва озодиҳои интихоботӣ (Муоҳидаи ИДМ) таъкил менамояд, ки “Кишварҳои узви Муоҳида ўҳдадоранд... барои таъмини таъсиси ниҳодҳои мустақил ва беғарази интихоботӣ...”

¹⁵ Дар банди 40.4и Ҳуҷҷати Маскавии САҲА аз соли 1991, кишварҳои узв таъкид карданд, ки “ҳадафи онҳо на танҳо расман, балки амалан даст ёфтанд ба ироаи имконоти баробари занону мардон ва таъмини чораҳои самаранок барои расидан ба он мебошад”. Нигаред ба Моддаи 7(б)и Муоҳидаи СММ оид ба маҳви ҳар гуна таъбиз алайҳи занон (МТАЗ) аз соли 1979. Банди 26и Тавсияҳои умумии 23и соли 1997 аз ҷониби Кумитаи СММ оид ба маҳви ҳар гуна таъбиз алайҳи занон (Кумитаи МТАЗ) таъкид менамояд, ки “кишварҳои узв масъуланд, дар доираи салоҳияташон...занҳоро ба мақомҳои тасмимгиранда таъйин намоянд”.

¹⁶ Шумораи шаҳрвандони Тоҷикистон дар Руссия аз 250,000 то бештар аз 1 млн тахмин мешавад. 19 феврал, КМИР ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар дод, ки 90,000 нафар дар хориҷи кишвар барои раъйдихӣ ба қайд гирифта шуданд, аммо на ин шумора ва на шумораи онҳоеро, ки оаъй доданд дастраси омма нагардонид.

раъйдихӣ дар хориҷи Тоҷикистон барои таъмини имкони самараноки овоздиҳӣ барои шаҳрвандони ғайримукимӣ хеле кам буд, ки ин хилофи ўҳдадориҳои Тоҷикистон ҷиҳати мусоидат ба ҳаққи раъӣи шаҳрвандонаш дар хориҷ мебошад.¹⁷

В. ВАЗИФА ВА ФАЪОЛИЯТИ КОМИССИЯҲОИ ИНТИХОБОТӢ

Чаласаҳои КМИР, дар маҷмӯъ, барои нозирон ва расонаҳо боз буданд. Аммо баъзе тасмимот берун аз чаласаҳои расмӣ гарифта мешуданд. Машваратҳои тасмимотии КМИР аз шуғли иловагии бисёре аз аъзои Комиссия, ки баъзан берун аз Душанбе буд, аксаран зиён медид. Ин ҳолат ҷалби онҳоро дар қори КМИР ва имконоти комиссия дар баррасии дастаҷамъона камтар менамуд.¹⁸ Ҳарчанд қабл аз интихобот барои беҳтар намудани сомонӣ КМИР кӯшишҳо ба харҷ дода шуд, бисёре аз тасмимот дар сомона ҷой дода нашуданд. КМИР рӯзномаи ҷаласот ва суратҷаласаҳо ба нашр нарасонд. Ин омилҳо шаффофият ва машваратмехвариҳои КМИРро камрангтар гардонид, ки бо Қоидаву расмиёти худаш ва стандартҳои байналмилалӣ мувофиқат намекард.¹⁹

КМИР бояд машваратмехвариро дар фаъолиятиаш пеш гирифта, ҳамаи маълумот марбут ба интихоботро, ки хусусияти оммавӣ доранд, аз қабли барномаи ҳаррӯза ва суратмаҷлисҳои нишастҳои КМИР-ро интишор наояд.

КМИР аз салоҳияти қонуниаш ҷиҳати возеҳ намудани ҷанбаҳои қонуни интихобот тавассути наشري қонунҳо истифода кард.²⁰ Аммо ин амал бо такрори бештари таъминоти ҳуқуқӣ, бидуни ироаи тафсилот сурат гирифт. Ягон қонун барои комиссияҳо ҷиҳати тавзеҳи тафовутҳои муруфиавӣ ва такрори эҳтимолии масъулиятҳо миёни интихоботи парламонӣ ва ҳамзамони маҷлисҳои маҳаллӣ нашр нашуд. Адами қотееият дар фаҳмиши КҲИ ва истифодаи қонун, аз ҷумла дар раванди таъйиди имзоҳои номзад, санҷиши дониши забони тоҷикии номзад ва овоздиҳии барвақтӣ ба мушоҳида расид.

КМИР раисон, муовинон ва котибҳоро дар комиссияҳои стаҳҳои поёнӣ омӯзиш дод, аммо дигар аъзоро на. Ҳарчанд омӯзишҳо шакли суолу ҷавобро доштанд, онҳоро, ки МНИ САҲА/ДИДҲБ аз назар гузаронд, номафҳумҳои ҚИМО ва КМИРро ба таври муассир посухгӯ набуданд, аз ҷумла он бахшҳое, ки ба бақайдгирии раъйдихандагон ва номзадҳо, шаклҳои мӯҷози маърақаҳои интихоботӣ ва раванди барғаҳои раъӣ рабт доштанд. Ин ҳол боиси номувофиқатӣ ва баъзан, истифодаи ихтиёрии қонун аз ҷониби КҲИ ва КУИ гашт.

¹⁷ Моддаи 41и Муоҳидаи байналмилалӣ оид ба ҳимояи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо (1990) баён медорад “Муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо ҳуқуқ доранд дар умури оммавии кишвари аслиашон ширкат наоянд ва дар интихоботи он кишвар, тибқи қонунгузориҳои он, раъӣ диҳанду интихоб шаванд. Кишварҳо... мувазафанд... дар иҷрои ин ҳуқуқҳо мусоидат наоянд.” Тибқи Моддаи 2-и Муоҳидаи ИДМ (2002) “Ҳар як шаҳрванде, ки дар аснои баргузориҳои интихоботи миллӣ ба ҳуқуқи интихоботи баробар бо ҳуқуқи интихоботи шаҳрвандони кишвараш дар хориҷа сукунат дорад ё берун аз марзҳои кишвараш қарор дорад, мустаҳақ аст. Наомяндагиҳои дипломатӣ, ҳадамоти консулӣ ва қорамандони онҳо ба шаҳрвандон дар иҷрои ҳуқуқҳои озодиҳои интихоботиашон бояд кӯмак расонанд”.

¹⁸ Бар илова, МНИ САҲА/ДИДҲБ ба ҳамаи 41 КҲИ қабл аз рӯзи интихобот сафар кард ва машваратҳои маҳдуд ва шаффофияти камро дар қорашон мушоҳида намуд.

¹⁹ Банди 1.6и Қоидаву расмиёти КМИР (2010) аслҳои қушодагӣ, шаффофият ва машваратҳои коллективонаи ҳамаи масоили марбут ба интихоботро таъмин менамояд. Банди 19и Шарҳи умумии КҲБСММ №34 (2011) ба Моддаи 19-и МБҲМС баён медорад “Барои асар гузоштан ба ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот, кишварҳо мувазафанд иттилои ҳукумати манфиати оммавӣ доштаро фаъолон дар маърази ом гузоранд. Кишварҳо бояд ҳама талошро ҷиҳати таъмини дастрасии сода, очил, муассир ва амалӣ ба ҷунин иттилоотро ба харҷ диҳанд.”

²⁰ Қавонини КМИР қори комиссияҳои поёнӣ, пешбарӣ ва бақайдгирии номзадҳо, пӯшиши ВАО, нозирони интихобот, шикоеът ва муруҷиатҳо ва қоидаҳои санҷиши маҳорати забони давлатиро пӯшиш медиҳанд.

Бояд механизми амалисозии ҳамвораи қонунгузорию марбут ба интихобот таҳким ёбад. КМИР дар ростии салоҳияти қонуниаш бояд қавонинро ба тасвиб расонад ва чиҳати тавзеҳи таъминоти ҳуқуқӣ, махсусан дар баҳиҳои бақайдгирии раъйдихандагон ва номзадҳо, фаъолиятҳои мамнӯи маъракаи ва расмиёти рӯзи интихобот омӯзиширо доир намояд.

Тағйироти с.2014 ба ҚИМО усули овоздиҳиро тавре содда намуд, ки раъйдиханда ба ҷойи хат задани номи дигарон, ба таври тасдиқ аломати ‘+’ро дар муқобили номзад ё ҳизби мавриди интихобаш мегузорад. Аммо, тартиби муайян намудани эътиборнокии раъй тағйир дода нашуд ва тибқи ҚИМО, баргаи раъй дар сурати боқӣ мондани бештар аз як рақиб безътибор доништа мешуд. КМИР тавассути телевизион маъракаи фарогири иттилоотиро оид ба дар кучо ва ҷӣ тавр рӯз доданро, махсусан усули тағйирёфтаи раъйдихиро роҳандозӣ намуд. Аммо, тартиби кӯҳнаи эътибори овозҳо дар ҳамаи баргаҳои раъй нашр ва дар протоколи расмии шумориши оро, алорағми мансух ва муғойир бо иттилои раъйдиханда будани ин васила, таҷассум ёфтанд.

КМИР масъули наشري баргаҳои раъйдихӣ аст. ҚИМО ба нозирон барои мушоҳидаи раванди нашр комилан иҷоза намедихад. КМИР шумораи бюлетенҳои нашру паҳншуда, аз ҷумла он бюлетенҳое, ки ба забонҳои аққалиятҳо нашр шудаандро ошкор нанамуд.

Барои таъмини бештари шаффофият, ҚИМО бояд аз КМИР эълон намудани шумораи умумии баргаҳои ҷопшуда, аз ҷумла ба забони аққалиятҳои миллӣ нашршуда ва ҷӣ миқдор барга ба ҳар як КҲИ паҳн шудааст, талаб намояд. Ба нозирон бояд ҳуқуқи назорат кардани ҷараёни нашршавӣ ва паҳнсозии баргаҳои раъйдихӣ дода шавад.

VII. БАҚАЙДГИРИИ ОВОЗДИХАНДАГОН

Сарқонун ба ҳар як шаҳрванди болиғ ҳаққи раъй медиҳад, ба истиснои онҳое, ки аз ҷониби суд белаёқат доништа шудаанд ё дар ҳоли иҷрои ҷазо ҳастанд, новобаста аз сатҳи ҷиноят. Инкори бидуни асоси ҳуқуқи раъйдихӣ ҳамаи онҳое, ки зиндониянд ё белаёқат доништа шудаанд бо таахдоти САҲА ва ўҳдадориву стандартҳои байналмилалӣ муҳолифат дорад.²¹

Маҳдудияти ҳуқуқи овоздиҳии шарвандони зиндонӣ, новобаста аз дараҷаи ҷиноятшон барои таъмини таносуб миёни маҳдудияти таҳмилишуда ва дараҷаи ҷурм бояд бозбинӣ шавад. Маҳдудияти беасоси ҳуқуқи раъйдихӣ афроди мушкили равонидошта бекор ё дар асоси ҳолати инфиродӣ, вобаста ба шароити махсус, баррасӣ шавад. Мақомот бояд имконияти ҳамроҳ шудан ба Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқҳои шахсони имконияташон маҳдудро баррасӣ кунанд.

Бақайдгирии овоздиҳандагон дар сатҳи маҳал, бидуни рӯйхати доимӣ ё мутамаказ, идора мешавад. КМИР ба МНИ САҲА/ДИДХБ хабар дод, ки бинобар танқисии молиявӣ рӯйхати доимии овоздиҳандагонро таҳия карда натавонист. 8 декабр КМИР шумораи пешакии овоздиҳандагони бақайдгирифтаро баробар ба 4,346,415, бо нишондоди алоҳидаи шумора дар ҳар як ҳавза, эълон намуд. КҲИ, баъди таъсисёбиашон дар 15 январ, ба тартиб додани рӯйхати

²¹ Банди 7.3 Ҳуҷҷати Копенгагени САҲА (1990) таъкид менамояд, ки кишварҳои узв “раъйдихии сартосарӣ ва баробарро ба шаҳрвандони болиғ қафолат медиҳанд”, дар ҳоле, ки банди 24 баён медорад, ки маҳдудномаи ҳуқуқи овоздиҳӣ бояд “ҳатман дар таносуб ба ҳадафи қонун” бошад. Банди 14 Шарҳи умумии КҲБСММ №25 (1996) ба МБҲМС таъкид менамояд, ки замина барои маҳрумӣ аз ҳуқуқи раъй бояд “объективӣ ва асоснок” бошад. Моддаи 29 Муоҳидаи СММ оид ба ҳуқуқҳои шахсони имконияташон маҳдуд аз кишварҳо тақозо менамояд, ки “ба шахсони имконияташон маҳдуд ҳуқуқҳои сиёсӣ ва имкони баҳрабардорӣ аз асосҳои баробар бо дигаронро қафолат диҳанд”. Банди 13.2 Ҳуҷҷати Венагии САҲА (1989) кишварҳои узвро ўҳдадор менамояд, ки “расидан ба... абзори марбутан байналмилалиро ба инобат гиранд”.

овоздиҳандагон, бар асоси асноди пешниҳоднамудаи мақомоти маҳаллӣ, оғоз намуданд. Овоздиҳандагон тибқи истиқомати доимӣ ё муваққатӣ ба қайд гирифта мешуданд.

Қавонини КМИР ба КҲИ оид ба тартиб ва таъйиди рӯйхати овоздиҳандагон ноқис буда, роҳнамоии андаки амалӣ намуданд.²² Бар илова, КМИР тартиби лағви дубора ворид намудани шаҳрвандони дар сафорату консулгарихо ба қайд гирифта шударо таҳия нанамуд, ки эҳтимолан мунҷар ба бақайдгирии чандқаратаи ин афрод шуд. КУИ таҷрибаҳои мухталифи таъйиди рӯйхати овоздиҳандагон, аз ҷумла тафтиши хона ба хонаро истифода карданд ва василаи устувори бақайдгирии шаҳрвандони дар хоричбударо роҳандозӣ накарданд.²³ Адами рӯйхати доимии овоздиҳандагон дар сатҳи марказ ё вилоят ба таъйиди саросари бозгаштҳои эҳтимолии чандқарата монё шуда, таркиби рӯйхатҳои овоздиҳандагонро зери суол бурд.²⁴

Барои коҳиши додани эҳтимоли бақайдгирии овоздиҳандагон дар беш аз як участкаи интихоботӣ бояд чораҳои ҷамъатарафа дида шаванд. Метавон рӯйхати мутамаркази овоздиҳандагонро таҳия намуд ва онро мунтазам нав кард. Ин рӯйхат барои тафтиши бақайдгирии дақиқи овоздиҳандагон имкон медиҳад ва ҷамин тавр метавон муассирӣ ва дурустии бақайдгириро таъмин кард.

Рӯйхати овоздиҳандагон аз 13 феврал барои омма дастрас буд. Овоздиҳандае, ки номаш партофта шуда буд, метавонист барои ворид намуданаш ба рӯйхати “иловагӣ” муроҷиат намояд. Бақайдгирӣ дар рӯзи интихобот ба шартӣ пешниҳоди гувоҳнома иҷозат дода шуда буд. Аз ҷаҳор навъи гувоҳномаи зарурӣ барои бақайдгирӣ, танҳо дутоаш – шиноснома ва ҳуҷҷати ронандагӣ – муқимиятро таъйид менамуд. На муқаррароти ҚИМО ва на КМИР аз овоздиҳандагон қайди тафсилоти ҳуҷҷатҳои пешниҳоднамудаашонро талаб намекарданд. Ин василаи муҳими коҳиши хатари ворид намудани овоздиҳандаро дар бештар аз як рӯйхат ва ба ин минвол эҳтимоли бештар аз як дафъа раъй доданро аз байн бурд.

Бояд масъалаи лағви бақайдгирӣ ба рӯйхати овоздиҳандагон дар рӯзи интихобот баррасӣ карда шавад, зеро бо ин роҳ метавон аз бақайдгирии чандқаратаи овоздиҳанда ба рӯйхат пешгирӣ намуд. Бояд дар асоси қонун мӯҳлати ниҳиши воридсозии номи овоздиҳандагон ба рӯйхат муайян шавад, вале бо иловаи ҳолатҳои истисноӣ, ки дар он танҳо тибқи муқаррароти мушаххас, таҳти назорати ҳуқуқӣ, метавон бақайдгириро роҳандозӣ кард.

КМИР дар омӯзишҳои КҲИ/КУИ эълон кард, ки милиса ва аъзои навбатдори КҲИ-и аз макони дур аз бақайдгирии овоздиҳандагон метавонанд тавассути рӯйхати иловагӣ ба қайд гиранд. ҚИМО ба ин иҷоза намедихад ва КМИР чунин қарори расмӣ ба тасвиб нарасонидааст.

Овоздиҳандагони хорич аз участкаи бақайдгирифтаашон дар рӯзи интихобот имкон доштанд пешакӣ, ду ҳафта қабл аз рӯзи интихобот дар КҲИ овоз диҳанд. Овоздиҳандагоне, ки бинобар беморӣ ё сабабҳои дигар натавонистанд ба нуқтаи овоздиҳӣ ҳозир шаванд, метавонистанд барои “қутии сайёри раъйдихӣ” дархост намоянд. ҚИМО тартиби возеҳи идораи чунин гузинаҳоро намедихад ва КМИР қоидаҳоро барои афроди пешакӣ ё тариқи қуттиҳои сайёри раъйдихӣ овоздода, ҷиҳати имзои рӯйхати овоздиҳандагон, ки қабули барғаҳои раъйро, тибқи талаботи қонун нишон диҳад, таҳия накардааст.

²² Тартиботи КМИР баён медорад: “Маълумоти зерин бояд ҳини таҳия ва таъйиди рӯйхати овоздиҳандагон мушаххас шавад: (...) афроде, ки доиман ё муваққатан маҳалли сукунаташонро тарк намудаанд”.

²³ Баъзе КУИ қайд намудаанд, ки кадом афрод дар хорич буданд (бо аломатгузори дар рӯйхати пешакии овоздиҳандагон), баъзеи дигарашон онҳоро аз рӯйхатҳои асосӣ хорич намудаанд, аммо онҳоро дар рӯйхати алоҳида қайд кардаанд, бо вучуди дастуроти КМИР дар омӯзишҳо оиди он ки муҳочирони меҳнатӣ бояд дар рӯйхати овоздиҳандагон дар маҳалли бақайдгириашон боқӣ бимонанд.

²⁴ Банди 21и Шарҳи умумии КҲБСММ №25 (1996) ба МБҲМС мегӯяд, ки “асли як нафар, як овоз бояд амалӣ шавад”. Нигаред ба банди 7.3 Ҳуҷҷати Копенгагени САҲА (1990)

КМИР расман шумораи ниҳоии овоздиҳандагони бақайдгирифтаро қабл аз рӯзи интихобот, ё шумораи афроди тавассути рӯйхати иловагии овоздиҳӣ бақайдгирифтаро эълон нанамудааст. Адами омори расмӣ шаффофияти раванди барӯйхатгириро²⁵ боз ҳам камрангтар намуд.

Ҳамчун чораи дигари таъмини шаффофият ва бештар намудани эътимод, КМИР бояд дар асоси қонун маълумот оид ба шумораи умумии овоздиҳандагон, ки қабл аз рӯзи интихобот ба қайд гирифта шудаанд ва ҳамчунин, шумораи афроди рӯзи интихобот бақайдгирифтаро (агар чунин тартибот боқӣ монад) нашр намояд. Маълумот бояд аз рӯи КҲИ, КУИ ва ҷинс тақсимбандӣ шавад.

VIII. БАҚАЙДГИРИИ НОМЗАДҲО

Номзадҳо бояд интихобкунандаи ҳадди ақал 25 сола, дорои маълумоти олий, донандаи забони давлатӣ ва 5 соли охир шаҳрванд ва муқими Тоҷикистон бошанд. Кормандони низомӣ, афсарони мақомоти интизомӣ ва ходимони дин ҳаққи интихоб шуданро надоранд. Ашхоси гунаҳгор ба ҳар навъи ҷиноят, ки қайди ҷиноятшон бекор нашудааст ва афроди барои ҷинояти ҷиддӣ таҳти тафтишотбуда низ ҳаққи интихоб шуданро надоранд. Баъзе аз ин талабот, аз ҷумла онҳое, ки ба маълумот, иқомат, забон, қайди лағвнашудаи ҷиноӣ ва тафтишоти ҷиноии ҷорӣ марбутанд, муғойир ба тааҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадориву стандартҳои байналмилалӣ мебошанд.²⁶

Маҳдудиятҳо барои номзад шудан ба интихоб, ки бар хилофи тааҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадориву меъёрҳои байналмилалӣ мебошанд, бояд аз ҷаҳорҷӯбаи қонун бардошта шаванд.

Номзадҳо метавонанд аз ҷониби ҳизби сиёсӣ тавассути рӯйхати ягонааш ва/ё дар ҳавзаи якмандатӣ пешбарӣ шаванд. Аз номзадҳо талаб карда шуд, ки 4,000 сомонӣ (EUR 640)²⁷ гаравпулӣ супоранд. Бо вучуди кам намудани ҳаҷми гаравпулӣ, якчанд аҳзоб ин маблағро монетаи беасос барои номзадӣ номиданд.²⁸ Баъзе номзадҳо ва фаълони ҷомии маданӣ чунин шумориданд, ки гаравпулии калон ва шартӣ маълумоти олий доштан ба номзадҳои эҳтимолии занҳо ба таври номутаносиб таъсир расонид. Номзадҳои худпешбаришуда танҳо дар ҳавзаҳои якмандата номзодии худро монда тавонистанд. Онҳо маҷбур буданд ҳамон талаботеро, ки номзадҳои аз тарафи аҳзоб пешбаришуда доштанд, иҷро намоянд ва 500 имзои овоздиҳандаи муқими ҳамон ҳавзаро пешниҳод намоянд. Ба фарқ аз амалияи хуби интихоботӣ, як нафар метавонист танҳо барои дастгирии як номзад имзо намояд.

²⁵ Дар арафаи интихобот, КМИР ба МНИ САҲА/ДИДҲБ иттило дод, ки рӯйхати овоздиҳандагон 4,408,000 овоздиҳандаро дар бар мегирад. КМИР ҳамин рақамро 1 март ба матбуот иқтибос овард (Нигаред ба www.asiaplus.tj/ru/node/204222). Аммо, ҳини эълони натоқи пешакӣ ва ниҳой, КМИР 4,319,395ро чун рақами ниҳоии овоздиҳандагон дар рӯйхат расонаӣ кард (www.news.tj/ru/node/204774). Дар протоколи расмӣ, КМИР 4,399,390 овоздиҳандаро дар рӯйхатҳо нишон дод. 2 март, КМИР эълон дошт, ки ҳузурӣ ниҳоии овоздиҳандагон 87.7%, ё худ 3,791,827 овоздиҳандаро ташкил дод.

²⁶ Банди 15 Шарҳи умумии КҲБСММ №25 (1996) ба МБҲМС мегӯяд, ки “ҳар гуна маҳдудияти ҳуқуқ ба интихобот... бояд асоснок ба меъёри объективӣ ва мантӣ бошад. Афроди ба гунае лаёқатманд ба интихобот набояд бинобар талаботи беасос ё таъбизомез, аз қабилӣ маълумот, иқомат хориҷ карда шаванд...”. Банди 3 илова менамояд, ки “ягон навъ тафриқа миёни атбоъ барои баҳрабардорӣ аз ин ҳуқуқ дар заминаи... забон иҷоза нест.” Банди 5.19 Ҳуҷҷати Копенгагени САҲА (1990) мегӯяд: “ҳама бегуноҳ доништа мешавад, магар тибқи қонун гуноҳаш тасдиқ шавад”. Банди 24 таъкид менамояд, ки ҳар навъ маҳдудият ба ҳуқуқ бояд “ҳатман дар таносуб бо ҳадафи қонун” бошад. Нигаред ба Моддаи 6.5(b) Муоҳидаи ИДМ (2002).

²⁷ 15 январ, оғози бақайдгирии номзадҳо 1 EUR тақрибан ба 6.25 сомонӣ баробар буд.

²⁸ Тибқи Агентии омор, декабри 2014 маоши миёна 964 сомонӣ буд.

Маҳдудияти ҳаққи шаҳрвандон, ки ҳуқуқи дастгирии танҳо аз як номзадро доранд, бояд бозбинӣ шавад. Раванд боз ҳам фарогиртар мешуд, агар шаҳрвандон метавонистанд номзади якчанд нафарро, ки интиҳоб кардаанд, дастгирӣ намоянд. Талаботи бақайдгирӣ барои номзадҳои худпешбарикунанда ва аз ҷониби аҳзоб пешбарӣшуда бояд яқсон бошад.

Номзадҳо аз рӯйхати ягона дар КМИР ва номзадҳо барои рақобат дар ҳавзаҳои якмандата аз ҷониби КҲИ ба қайд гирифта шуданд. Дар ҳолатҳои ҷудогона, баъзе КҲИ василаҳои дилхоҳро барои таъйиди асноди аз тарафи номзадҳо пешниҳодшуда истифода намуданд. КҲИи 8 (Сомонӣ) хулоса кард, ки яке аз номзадҳои хушшонс, бинобар хатоӣ имлоӣ дар аризааш, дониши хуби забони давлатӣ надошт, ҳарчанд ин номзад аллакай дар КМИР аз санҷиши забонӣ гузаштаву ба ҳайси номзад тибқи рӯйхати ягонаи ҲСДТ ба қайд гирифта шуда буд. КҲИи 21 (Панҷакент) бақайдгирии як номзадро, ки соли 1985 тахти Қонуни ҷиноии Шӯравӣ бо ҷурми бадкирдорӣ маҳкум шуда буд, рад намуд, чун ӯ натавонист собит намояд, ки қайди ҷиноятш лағв шудааст. Ин қарор аз ҷониби судҳо эътироф шуд, ҳарчанд қайди ҷиноӣ се сол баъди адои ҷазо тариқи худкор бояд лағв шуда бошад. Дар ҳоли набудани дастуроти мушаххаси КМИР, баъзе КҲИ имзоҳои дастгирии номзадҳоро бо дархости имзои дубораи имзокунандагон таъйид намуданд, ки ин усул метавонад, чун тарсидиҳӣ қабул шавад.²⁹

Ҷиҳати таъмини ҳаққи раъӣ баробар, тартиби таъйиди асноди номзадҳо бояд дар қонунгузорӣ ба таври возеҳ таъин ва аз ҷониби комиссияҳо қотеона ва бегаразона истифода шавад.

КМИР рӯйхати ҳамаи ҳашт ҳизби сиёсиро барои сабқати ягона ба қайд гирифт. Шумораи номзадҳо муҳталиф буд, аз 4 нафари ҲДТ то 28 нафар, ҳадди аксари мучоз, аз ҷониби ҲҲДТ ва ҲНИТ. Дар маҷмӯъ, 123 номзад ба рӯйзати ягона пешбарт шуд, ки аз ин 103 нафарашон ба қайд гирифта шуданд, 10 нафар бозхонд ва 10 нафар рад карда шуданд.³⁰ Аз 212 номзад ба сабқати ҳавзаҳои якмандата, КҲИ 185 нафарро ба қайд гирифт, ки 105 нафарашон аз ҷониби аҳзоб ва 80 нафарашон тариқи худпешбарӣ пешниҳод шуданд. Бисёри номзадҳои қайдашон радшуда, гаравпулиро супорида натавонистанд.³¹

Бо иҷрои қисме аз тавсияи қаблии САҲА/ДИДХБ, ба ҚИМО ҷиҳати таъйини мӯҳлати ниҳони бозхонди номзад аз ҳавзаи якмандата тағйирот ворид карда шуд. Аммо, мӯҳлати ниҳой 7 рӯз қабл аз интиҳобот тағйин шуд, дар ҳоле, ки қонун водор менамояд, ки барғаҳои раъӣ 10 рӯз пеш аз рӯзи интиҳобот нашр шаванд. Аҳзоби сиёсӣ ҳуқуқи бозхондро то рӯзи интиҳобот нигоҳ медоранд. ҚИМО талаб менамояд, ки КУИ исми номзадҳоро, ки баъди нашри барғаҳо бозхонд шудаанд, хат зананд, тартибе, ки эҳтимоли сар задани хатоӣ инсониро ба бор меорад.

Мӯҳлати бозхонди номзодӣ барои ҳамаи номзадҳои ҳавзаҳои якмандатӣ бояд яқсон бошад. Барои пешгирӣ аз ислоҳи дасти барғаҳо, мӯҳлати ниҳони бозхонди номзадиро метавон бо санаи нашри барғаҳо мувофиқ кард.

Интиҳоби овоздиҳандаҳо бинобар рақобатдории шумораи маҳдуди номзадҳо мушкил шуд. Аз рӯи натиҷаи пешбарии номзадҳо, танҳо ҲҲДТ ва ҲНИТ миқдори муассири номзадҳои

²⁹ Мушоҳида шуд дар КҲИ 3 (Шоҳмансур), 8 (Сомонӣ), 9 (Рӯдакӣ), 12 (Рашт), 14 (Бобочон Ғафуров) ва 23 (Истаравшан).

³⁰ Аз номзадҳои радшуда, 8 нафар гаравпулӣ дода натавонистанд, 1 нафар иқомати хоричӣ дошт ва 1 нафар тахти боздошт буд (Фирдавс Соҳибназаров, аз ҷониби ҲСДТ дар н.Ҷомӣ пешбарӣ шуда буд).

³¹ Як номзад қарори КҲИи 8ро барои бақайд нагирифтани бинобар напардохтани гаравпулӣ барои истиноф дод. Ӯ даъво дошт, ки ҚИМО аз номзадҳои худпешбар талаби гаравпулӣ не, танҳо таҳияи имзои пуштибониро тақозо менамояд. Ҳам КМИР ва ҳам Суди Олӣ қарори КҲИро дастгирӣ намуда, тасдиқ карданд, ки гаравпулиро бояд ҳамаи номзадҳо супоранд.

эҳтимоли бурди бештари курсҳои парламонро дошанд.³² То мӯҳлати ниҳони расмӣ, 21 феврал, тақрибан 40 дарсади номзадҳои худпешбар номзадиашонро бозхонд намуданд.³³ Ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар доданд, ки бештари номзадҳои боқимондаи худпешбар узвияти ҲХДТро пазируфтанд ва дар чанде аз ҳавзаҳо, овоздиҳандагон имкони интихобро танҳо аз миёни номзадҳои ҷонибдори ҲХДТ дошанд.³⁴ Ин таахҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадорҳои байналмилалӣ оид ба гуногунандешӣ ва интихоби озод дучори мушкил намуд.³⁵

Ҳеч чораи махсуси ташвиқи номзадии занҳо вуҷуд надорад.³⁶ Қабл аз анҷоми марҳалаи пешбарии номзадҳо ҳамаи аҳзоб изҳори тасмими таъмини тавозуни гендерӣ дар рӯйхатҳои интихоботиашон намуданд; аммо шумораи ками занҳоро дар сафи аввали номзадҳо ҷой доданд ва ҲДТ дар рӯйхати ягонааш ягон занро пешбарӣ накард. Дар маҷмӯъ, 24 дарсади номзадҳои тибқи рӯйхати ягона ва 17 дарсади номзадҳои худпешбар аз ҳисоби занҳо буданд. Танҳо 12 зан интихоб шуданд, ки 19 дарсади аъзои палатаи поёнии Парламонро ташкил медиҳад.

Маъсалаи коркарди меъёрҳои муваққатии ҳуқуқӣ, ки барои пешбарии номзадии занон мусоидат мекунад, бояд мавриди баррасӣ қарор дод. Азҳоби сиёсӣ бояд имконияти пешбарии ҳаққи ақали номзадҳоро аз ҳар як ҷинсият дида бароянд.

IX. МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ

Маъракаи интихоботӣ дар фазои тахти назорат, боздоштҳои гоҳ-гоҳи сиёсатмадорони муҳолифин ва кормандони ниҳодҳои интихоботӣ баргузор шуд. 13 январи 2015, муовини раиси ҲСДТ ва адвокати ҷаноби Саидов, Шўҳрат Қудратов барои 9 соли зиндонӣ шуд.³⁷ 30 январ, Мақсуд Иброҳимов, раҳбари ҷамъияти муҳолифини муқими Федератсияи Руссия “Ҷавонон барои эҳёи Тоҷикистон” дар Душанбе бо ҷурми ҷиноӣ боздошт шуд. 3 феврал, Фирдавс Соҳибназаров, номзад аз ҲСДТ бо ҷурми ҷиноят боздошт шуд. 11 феврал, узви ҲНИТ Ҷамолӣ Маҳмудов, узви собиқи ҳукумати интиқолии Тоҷикистон (1997-2000) ва намоёнҳои ҳизб дар КМИР, бо ҷурми доштани силоҳи ғайриқонунӣ боздошт ва барои ду моҳ ба боздоштгоҳи муваққатӣ интиқол ёфт.³⁸

Маъракаи интихоботӣ расман аз лаҳзаи бақайдгирии номзад ё ҳизб шурӯъ шуда 24 соат қабл аз интихобот поён ёфт. ҚИМО аз мақомот барои ҳамаи рақибон таъмини шароити яқсон ва кўмак дар ташкили чорабиниҳои онро тақозо менамояд. Аммо, тафсири маҳдуд ва худсаронаи қавонин васила ва сабқати маъракаро камранг намуд. Шаҳрдори Душанбе дархости ҲНИТро барои истифодаи тоблӯҳои таблиғӣ рад намуд. Сабабашро дар он маънидод кард, ки ҚИМО

³² Тибқи КҲИ, баъди мӯҳлати ниҳони бозхонди номзадҳо, дар ҳамаи 41 ҳавза ҲКТ, ҲДТ ва ҲСДТ 3 номзади яқмондани, ҲСТ 4, ҲИИТ 10, ҲАТ ва ҲНИТ 15 тоғӣ ва ҲХДТ 37 номзад дошанд.

³³ КМИР шумораи номзадҳоеро, ки дар сабқат иштирок менамоянд, баъди анҷоми мӯҳлати ниҳони бозхонд эълон нашофт. Дар асоси иттилои КҲИ, баъди 21 феврал 138 номзад дар барғаҳои рағӣ дар 41 ҳавзаи яқмондани, ки 48 нафарашон худпешбар буданд, боқӣ монданд.

³⁴ Тибқи иттилои КҲИ ба МНИ САҲА/ДИДҲБ дар КҲИҳои 16 (Ҷаббор Расулов), 21 (Панҷакент) ва 38 (Мўминобод) танҳо номзадҳои ҷонибдори ҲХДТ сабқат намуданд.

³⁵ Дар Банди 3 Ҳуҷҷати Копенгағени САҲА (1990) омадааст, ки кишварҳои узв “аҳамияти гуногунандеширо дар қиблаи ташкилотҳои сиёсӣ эътироф менамоянд”. Моддаи 9.2 Муоҳидаи ИДМ (2002): “Интихоботи ҳолис гуногунандешии воқеъиро таъмин менамояд.”

³⁶ Банди 23 Ҳуҷҷати Истанбулии САҲА (1999) кишварҳои узвро ўҳдадор менамояд, ки “таъмини баробарии марду зан қисми тақибии сиёсатҳои мост.” Моддаи 4.1 МТАЗ кайд менамояд, ки тасвиби “чораҳои махсуси муваққатӣ барои амалан суръат бахшидани баробарии мардону занон таъбир ҳисобида намешавад”. Моддаи 22и Тавсияи умумии №23и Кумитаи МТАЗ мефармояд, ки “аҳзоби сиёсӣ бояд аслҳои имконоти баробар ва демократияро истикбол намуда барои тавозуни номзадҳои марду зан сағӣ намоянд”.

³⁷ Қудратов бо ҷурми тамаъҷўӣ ва пора боздошт шуд. Ҳуқми ў ба Суди олий шикаҷят шуд ва 3 март, ин ҳуқм ба се солу ҳашт моҳи ҳабс кам карда шуд.

³⁸ Тибқи хабари ҲНИТ, оиди ин аслиха соли 2013 ба милиса иттило дода шуда буд.

чунин навъи таблиғро дар назар нагирифтааст ва таблиғ аз тарафи ҳизб дар Қонун дар бораи таблиғ зикр наёфтааст.³⁹ КМИР эълон дошт, ки паҳн намулани маводи аудиовизуалӣ тариқи CD аз ҷониби ҲНИТ муҷоз набуд, аммо мавриди ирсоли паёмакҳои ҲХДТ ба интихобкунандагонаш ҳомӯширо ихтиёр намуд.⁴⁰ Қонун дар бораи чамъомадҳо, гирдиҳамоӣ ва таҷаммӯӣ оммавӣ (2014) тақозо менамояд, ки барои чамъомадҳои кӯчагӣ 15 рӯз пешақӣ дархост карда шавад, ки хеле мӯҳлати тӯлонӣ аст.⁴¹ Дар маҷмӯъ, чунин фаъолияти маҳдуди маъракаи таблиғӣ муҳолифи тааххути САҲА ва дигар ӯҳдадорҳои байналмилалӣ мебошад.⁴²

Ин талаботи қонун, ки КҲИ ва мақомоти иҷроияи маҳаллӣ вохӯриҳои номзадҳоро бо интихобкунандагон ташкил намоянд, ба онҳо нақши ғайримутаносиб дод. Вохӯриҳои ташкилнамуаи КҲИ, ки МНИ САҲА/ДИДХБ назорат намуд, расмӣ буда аз баҳсҳои холиси сиёсӣ дур буданд. Бар замми ин, ҲНИТ ва ҲСДТ ба МНИ САҲА/ДИДХБ хабар доданд, ки номзадҳои онҳо дар маъракаи интихоботии расман ташкилшуда даъват нашуданд, барояшон монеъа эҷод шуд ва ё бо онҳо муносибати нобаробар доштанд.⁴³ Ба ҷуз маъракаи ташкилнамуаи КҲИ ва вақти роӣғони эфир (ниг. ба ВАО), маъракаи интихоботӣ хушк ва бидуни таблиғ буд. Ба ғайр аз ҲХДТ ягон рақибӣ дигар таҷаммӯӣ хиёбонӣ нагузаронид. Сатҳи пасти ҷорабиниҳои маъракаи интихоботӣ ба овоздиҳандагон имкони маҳдуди интихоби огоҳонаро фароҳам овард.

Барои таъмини ҳуқуқи гузаронидани таҷаммӯӣ ошоишта ва табодули озоди иттилоот оид ба ғояҳои сиёсӣ миёни номзадҳо ва шаҳрвандон, ҳамчунин барои пешгирӣ аз истифодаи худсаронаи қонун, ҚИМО бояд тағйир дода шавад ва ҳама навъи маъракаи таблиғии интихобот бидуни монеаҳои беасос иҷозат дода шавад.

Барномаҳои интихоботии аҳзоб рӯи устувории сиёсӣ, зарурати мубориза алайҳи ифротгароии динӣ, ҳамчунин, масоили марбут ба иқтисодиёт, иҷтимоиёт ва муҳоҷират тамаркуз доштанд. Танҳо ҲНИТ ва ҲСДТ баромаи алтернативӣ ба баронмаи ҲХДТ пешниҳд намкданд. Расонаҳои давлатӣ зуд зуд рабти исломи сиёсиро ба ноамнӣ ҷилва медоданд, маҳз масъалае, ки ҲНИТ саъй дошт, бо таъкиди пойбандиаш ба сулҳ ва фарогирии сиёсӣ аксуламал нишон диҳад. Дар марҳалаи поёнии маъракаи интихоботӣ Маркази Исломии Тоҷикистон, ки давлат маблағгузорӣ менамояд ва муллоҳо фаёлона ба ҷонибдорӣи ҲХДТ таблиғ намуданд.⁴⁴ Баъди интихобот,

³⁹ Моддаи 39и ҚИМО таъкид менамояд, ки таблиғ метавонад тавассути ВАО, конфронс, вохӯрӣ бо шаҳрвандон, мубоҳисаҳо, маводи ҷопии таблиғӣ ва баъзе шаклҳои дигари дар қонун пешбинишуда сурат бигирад.

⁴⁰ 12и феврал, раиси КМИР ба омма изҳор дошт, ки ба гумони ӯ паҳни маводи аудиовизуалӣ, тибқи қонун, иҷозат дода нашудааст. Дар натиҷа, тибқи хабарҳо, ҲНИТ паҳни ин CDҳоро мутаваққиф намуд.

⁴¹ Банди 9.2 Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) мегӯяд, ки “ҳар як шахс ҳуқуқ ба таҷаммӯӣ ошоишта ва тазохурот дорад... ҳар гуна маҳдудият пайгарди қонунӣ дорад ва мусодиф бо стандардҳои байналмилалӣ аст”. Моддаи 21 МБҲМС ҳуқуқ ба таҷаммӯӣ ошоиштаро бидуни маҳдудият кафолат медиҳад.

⁴² Банди 7.7 Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) кишварҳои узвро водор менамояд “қонун ва кори сиёсӣ оммавӣ баргузориҳои маъракаи таблиғӣ сиёсиро дар фазои озоду одилона таъмин намоянд.” Банди 25 Шарҳи умумии №25и КҲБСММ изҳор медорад “... мукотибаи озоди иттилоот ва ғояҳои оммавӣ сиёсӣ байни шаҳрвандон, номзадҳо ва намояндагонии интихобшуда ногузир аст ... Ин тақозо менамояд ба баҳрабардориҳои комил ва эҳтиром нисбати ... озодона машғул шудан ба фаъолияти сиёсӣ ба таври инфиродӣ ё тавассути аҳзоб ва созмонҳои дигар, озодона дар умуми сиёсӣ баҳс кардан, таҷаммӯъ ва тазохуроти ошоишта баргузор намудан, танкид ва эътироз кардан, маводи сиёсӣ нашр намудан, таблиғи интихобот ва ғояҳои сиёсиро таблиғ намудан.”

⁴³ Дар ҳавзаҳои 1 (Фирдавсӣ), 8 (Сомонӣ), 9 (Рӯдакӣ), 17 (Ашт), 19 (Исфара), ва 37 (Кӯлоб). Ин ба банди 7.7 и Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) муғойир аст, ки тибқи он кишварҳои узв бояд “баргузориҳои таблиғӣ сиёсиро дар фазои озоду одилона иҷозат диҳанд, ки на дастури маъмурий ва на таҳдид аҳзоб ва номзадҳоро аз изҳори озоди андеша ва имконоташон манъ нанамояд”.

⁴⁴ 27 феврал, муллоҳо дар Рашт чамъомади телевизиониро аз пуштибонӣ ба Президент ва ҲХДТ ташкил доданд. Ҳамин рӯз воизе аз Маркази исломии Тоҷикистон ҲНИТро танкид ва ҲХДТ таҳриф намуд. ҲСДТ ба Президент шикоят бурд, ки ин ҳолат дунявияти давлатро зерӣ сулд мебарад. Ниг. ба: <http://www.eurasianet.org/node/72311>.

Маркази исломӣ ба бастани ҲНИТ даъват намуда, аз низоми якҷаҳизбӣ ба хотири таъмини суботи сиёсӣ пуштибонӣ намуд. Ҳамаи аҳзоб изҳор доштанд, ки баробарии гендерӣ яке аз авлавиатҳои онҳост, аммо ками онҳо чораҳои мушаххасро пешниҳод намуданд.

Маъракаи таблиғоти ҲХДТ аз ҳама намоён буд, аммо тафовут миёни давлат ва ҳизби ҳукмрон бештар номалум буд, ки муҳолифи ӯҳдадориҳои САҲА мебошад.⁴⁵ Банерҳо ва тоблӯҳо бо акси Президент, раҳбари ҲХДТ, давоми маъракаи интиҳоботӣ намоён буданд. Дар мурочиати солонааш ба Парлумон таърихи 23 январ, Президент зиёд шудани маош ва нафақаро дар баҳши давлатӣ эълон дошт, ки мақомоти маҳаллӣ ва ниҳодҳои идории интиҳобот дар ин хусус қорҳои фаҳмондадиҳӣ гузарониданд. МНИ САҲА/ДИДҲБ ҳолатҳои зиёдеро дар ҳамаи манотик мушоҳида намуданд, ки КУИ маводи расмӣ иттилоотии интиҳоботиро яққоя бо маводи таблиғии ҲХДТ насб мекарданд.

Мақомот бояд механизми таъмини фарқият миёни ҳизб ва ҳукуматро таҳия ва амалӣ намоянд, ки номзадҳоро аз истифодаи мақоми идораашон бо ҳадафи интиҳобот боз дорад. Мақомоти маҳаллӣ набояд дар маъракаи таблиғотӣ нақши фаъол дошта бошанд ва қорашон бояд бо таъмини дастрасии баробар барои рақибони интиҳоботӣ ба захираҳои давлатӣ маҳдуд шавад.

ҲНИТ ва ҲСДТ даъвои қотей пеш оварданд, ки онҳо мавриди фишори сиёсӣ, азият ва монеагузорӣ қарор гирифтанд, ки давоми маъракаи таблиғотӣ шиддат гирифт.⁴⁶ МНИ САҲА/ДИДҲБ низ гузоришҳо мавриди фишори сиёсӣ ба ва аз ҷониби қорандони давлатӣ сурат гирифтааст.⁴⁷ Чунин даъвоҳо ба имконоти овоздиҳандагон дар омӯхтани алтернативаҳои сиёсӣ ва раъйдихӣ “озод аз хавфи мучозот”, ки банди 7.7и Ҳуҷҷати Копенхагени САҲА талаб менамояд, ҳалал ворид намуд.⁴⁸

Мақомот бояд барои муқобала ба ҳар гуна фишор болои интиҳобқунандагон чора биандешанд. Қорандони олирутбаи давлатӣ метавонанд изҳороти возеҳ ва дастури хаттӣ содир намоянд, ки ҳеҷ фишоре болои қорандони давлатӣ таҳмил намегардад ва ягон қорандони давлатӣ ё шаҳрванд набояд ҳафв дошта бошад, ки дар ҳолати дастгирӣ қордан ва ё нақардани ин ё он ҳизб ва ё номзад метавонад аз ҷойи қор ва ё имтиёзоти иҷтимоӣ маҳрум гардад.

X. МАБЛАҒГУЗОРИИ МАЪРАКАИ ИНТИҲОБОТӢ

Маблағгузори маъракаи интиҳоботиро ҚИМО ва КМИР танзим менамоянд. Ҳар як номзад ва ҳизби сиёсӣ, мутаносибан, 3,000 ва 30,000 сомонӣ барои маъракаи интиҳоботӣ дарёфт намуд. Аҳзоб ва номзадҳо, инчунин ҳақ доранд аз ҳисоби маблағҳои худӣ, маблағҳои аз сарпарастии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дарёфтнамуда, ба истиснои сарчашмаҳои хоричӣ ва давлатӣ

⁴⁵ Банди 5.4 Ҳуҷҷати Копенхагени САҲА (1990) “ҷудоии возеҳи давлат ва ҳизби сиёсӣ”ро таъкид менамояд”.

⁴⁶ МНИ САҲА/ДИДҲБ гузоришҳои муътабар оиди фишори сиёсӣ ва ҷилавгирӣ ба маърақаҳои ҲНИТ, аз ҷмла дар Ашт, Душанбе, Файзобод, Мастҷох, Панҷакент, Қурғонтеппа ва Рашт ва ба ҲСДТ дар Ҳисор, Қонибодом ва Қурғонтеппа қабул намуд. 28 январ, қонибдорони ҲНИТ дар Ашт ба Президент ва Прокурори Генералӣ арз намуданд, ки таҳдид ба аъзои ҳизбашон қатъ карда шавад. ҲСДТ ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар дод, ки мақомоти маҳаллӣ дар Рашт номзадашонро ба зӯр водор менамуд номзадиашро бозпас гирад.

⁴⁷ Ба МНИ САҲА/ДИДҲБ оиди ҷалби маҷбурии қорандони давлатӣ ба маъракаи таблиғии КҲИ созмондода дар Қурғонтеппа 7 феврал ва таҷаммуъи ҲХДТ дар Душанбе 22 феврал; дарҳости қорандони давлатӣ аз дигарон барои ба ҲХДТ овоз додан дар Ҳисор; ва монеъ шудани омӯзгорони мактаб дар Мастҷох аз баргузори ҷаласаи ҲНИТ дар мактаб хабар доданд.

⁴⁸ Нигаред низ ба банди 19 Шарҳи умумии №25и КҲБСММ ба МБҲМС: “Ашхос вочибӣ раъй бояд дар дастгирӣ ё зиддият ба ҳукумат, бидуни ҳар гуна таъсир ё зӯрварӣ, озод бошанд ....”

маъракаи таблиғии худро ба роҳ монанд.⁴⁹ Ҳадди аксари маблағгузорӣ ба номзадҳо ва аҳзоб, мутаносибан, 4,000 ва 20,000 сомони роҳбарӣ ташкил дод. Маблағи умумии маъракаи таблиғии мучоз барои аҳзоб на бештар аз 1,2 млн ва барои номзадҳо на бештар аз 60,000 сомонӣ буд. Бештари аҳзоб ихроҷ доштанд, ки аз маблағи зарурӣ барои созон додани маъракаи таблиғи муассир, аз ҳисоби ҷи сарчашмаҳои хусусӣ ва ҷи давлатӣ танқисӣ кашиданд.

Маблағи харҷи маъракаи таблиғии аҳзоб ва номзадҳо бояд аз суратҳисоби аз ҷониби комиссияҳои интихоботӣ бознамуда гирифта мешуданд. Маблағгузориҳои аҳзоб ва номзадҳо аз дигар суратҳисоб мунҷар ба хориҷ намудани ҳизб ё номзад мешуд. Маълум шуд, ки бештари номзадҳо аз қоидаи маблағгузориҳои маъракаи ноогоҳ буданд ва эътироф намуданд, ки на ҳамаи маблағҳо аз суратҳисоби махсуси бонкӣ, тибқи талаби қонун, харҷ шудаанд.

КМИР барои назорати тартиби маблағгузориҳои маъракаи масъул буд. Ширкаткунандагон муваззаф буданд давоми даҳ рӯзи интихобот аз сарфи маблағҳои маъракаи ба КМИР ҳисобот диҳанд, аммо ин корро дар муҳлати нишондода анҷом дода натавонистанд. Гузашта аз ин, қонун дастраси омма ва тафтиши ҷунин ҳисоботро аз ҷониби КМИР пешбинӣ наменамояд. ҚИМО масъалаи таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии маблағҳои маъракаи интихоботиро баррасӣ намекунад. Кафолати ҳисоботдиҳии муфассалӣ ҷорӣ, назорати муассир ва ҷаримаи таносубӣ барои риоя накардани он таъмин нашудааст.⁵⁰

ҚИМО метавонад наشري ҳисоботи саривақтӣ оид ба сарфи маблағи маъракаи интихоботиро талаб кунад ва барои вайрон намудани тартиботи молиявӣ мутаносибан ҷарима таъин намояд. Салоҳият ва захираи КМИР (ё ниҳоди соҳибтаҷрибаи дигар) ҷиҳати таъмини назорат бояд таҳким дода шавад.

XI. ВАСОИТИ АҲБОРИ ОММА

A. ЧАҲОРЧҮБАИ ҲУҚУҚӢ

Сарқонун озодии баён ва иттилоотро кафолат дода сензураро манъ менамояд, дар ҳоле, ки Қонун дар бораи телевизион ва радио (1996) ва Қонуни матбуоти даврӣ ва ВАОи дигар (2013) даҳлати давлат, сензура ва таъкиб барои танқидро манъ менамояд.⁵¹ Аммо, ин принципҳо муҳолифи муқаррароти Кодекси ҷиноӣ аст, ки таҳқиру тӯҳмати Президент ва дигар мансабдори давлатиро ҷиноят, ки ҷаримаи дандоншикан дорад, меҳисобад, муҳолифат доранд.⁵² ҚИМО наشري маводи “ба шараф, мақом ё обрӯи касбии номзад латмазананда”ро, новобаста аз асоснок будани он, манъ менамояд. Вайрон кардани ин талабот мунҷар ба хориҷ намудани ҳизб ё номзад аз қайд мегардад. Ин маҳдудиятҳо ба озодии баён ба банди 7.8и Ҳуҷҷати Копенхагени САҲА муҳолифат дошта, эҳтимоли манъи гузориш аз болои Ҳукумат ва ташреҳи ширкатдорони интихоботӣ ба рақибони сиёсиашон мебошад.

⁴⁹ Номзадҳо метавонистанд то 20,000 сомонӣ маблағҳои худро харҷ намоёнд ва аҳзоб метавонистанд ба номзадҳояшон ин маблағро бидиҳанд. Аҳзоби дорои рӯйхати бақайдгирифта метавонистанд то 400,000 сомонӣ барои маъракаи таблиғ барои ин рӯйхат маблағгузорӣ намоёнд.

⁵⁰ Моддаи 7.3 Муоҳидаи СММ оид ба коррупсия (2003) кишварҳоро даъват менамояд “...барои таъмини шаффофияти маблағгузориҳои номзадҳо ба интихоботи ниҳоди давлатӣ чораҳои зарурии ҳуқуқию маъмурӣ андешанд”.

⁵¹ Қонуни ҳуқуқи дастрасӣ ба иттилоот (2008) ба ҳар шахрванд ҳуқуқи озодона ҷустуҷӯ ва дарёфти иттило аз ниҳоди давлатӣ ва ҳукумати маҳаллӣ, ба истиснои маълумоти сирри давлаттдошта ва санади дигари таҳти ҳимояи қонунбударо меҳисобад.

⁵² Таҳқири ё тӯҳмати оммавии Президент дар ВАО ҷиноят буда то 5 соли зиндон ҷазо дорад; таҳқири оммавии мансабдори давлатӣ дар ВАО то 2 соли зиндон ҷазо дорад.

Маҳдудиятҳои беасос ба озодии баён бояд аз ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқӣ лағв шаванд. Аз ҷумла, шаҳрвандон бояд имкони озоди шарҳ додани фаъолияти Президент ва дигар мансабдорони давлатиро бидуни хавфи зиндониварӣ дошта бошанд. Ба номзадҳо бояд ҳуқуқи озодона шарҳ додани номзадҳои дигар бидуни хавфи аз қайд баромадан, дода шавад.

Кумитаи давлатии телевизион ва радио (ҚДТР), ки раисашро Президент таъин менамояд, дар танзим, назорат ва мудирияти фаъолияти радио ва телевизиони давлатӣ, аз ҷумла онҳое, ки дар маҳалҳо фаъолият доранд, нақши марказӣ дорад. Комиссияи муҷаввиздихӣ, ки таҳти ҚДТР фаъолият дорад, ба ВАОи давлатию хусусӣ ва ширкатҳои аудиовизуалӣ барои таҳияи маводи телевизионӣ, радиойӣ ва дигар маводи аудиовизуалӣ муҷаввиз медиҳад.⁵³ ҚДТР фаъолияти барандагони муҷаввизро, ҷиҳати таъмини мувофиқат ба шароит ва талаботи муҷаввизӣ, назорат менамояд.

Барои мусоидат ба астрасии омма ба доираи васеи назароти сиёсӣ, мақомот метавонанд масъалаи таъсиси хадомоти ҷамъиятии хабаррасонии озодро, ки аз ҷиҳати молиявӣ ва таҳияи барномаҳо аз давлат мустақила аст, баррасӣ намоянд. Кумитаи давлатии телевизион ва радио ва Комиссияи иҷозатномадиҳанда метавонанд ба ниҳодҳои мустақилу алоҳида табдил дода шаванд.

Дар хусуси истифодаи таблиғи пулакӣ ягон муқаррароти ҳуқуқӣ вучуд надорад. Баъзе ВАОи давлатӣ ва хусусӣ ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар доданд, ки онҳо дар асоси баробарӣ маводи таблиғии аҳзобро нашр намуданд. ВАОи дигар изҳор доштанд, ки онҳо тасмим гирифтанд, паҳши таблиғоти аҳзобро рад намоянд. Ҳарчанд ин раҳбурд расман асли муносибати баробарро арҷ мегузорад, аз ҷониби дигар имкони дастрасии аҳзобро ба овоздиҳандагон камтар менамояд. На ҚИМО ва на қонунҳои КМИР роҳандозии мубоҳиса миёни ширкатдорони интихоботро пешбинӣ наменамоянд.

В. ВАЪИ ВАСОИТИ АҲБОРИ ОММА

Телевизион манбаъи асосии маълумот дар кишвар мебошад. Телевизион ва радиоҳои давлатии *ТВ Шабакаи 1*, *ТВ Сафина*, *ТВ Ҷаҳоннамо* ва *Радиои Тоҷикистон*, танҳо расонаҳои мебошанд, ки дар тамоми кишвар паҳш мешаванд, аз ин рӯ, миёни расонаҳои мавҷӣ мавқеи асосӣ доранд. ВАОи давлатӣ, ҳарчанд даъвои мустақилияти таҳрирӣ доранд, аксаран гузоришҳои ғайританқидӣ оиди фаъолият ва дастовардҳои Президенту Ҳукумат таҳия намуда, аз аҳзоби муҳолиф ба нудрат ном мебаранд. Мавҷпароканҳои хусусӣ, танҳо дар музофот фаъолият менамоянд ва ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар доданд, ки дар маҷмӯъ, масоили сиёсиро пӯшиш намедиханд.⁵⁴

Расонаҳои ҷопие, ки аз 100 нусха бештар нашр мешаванд, бояд дар Вазорати Фарҳанг ба қайд гирифта шаванд. Умуман, 330 расонаи ҷопии давлатӣ ва хусусӣ вучуд дорад; аммо, дар маҷмӯъ, гардиши расонаҳои ҷопӣ кам ва нисбатан аҳёнӣ мебошад.⁵⁵

Якчанд мусоҳибон аз расонаҳо ба МНИ САҲА/ДИДҲБ гуфтанд, ки онҳо аз хавфи даъво ба фаъолияти номуносиб ва маҳрумӣ аз иҷозатнома, тасмим гирифтанд, дар пӯшиши интихобот ғафол набоянд. Таҳдид ба ҷораи қонунӣ ва дигар шаклҳои таҳдид боиси худсонзурӣ ва

⁵³ Амри Президент аз 31 октябри 2014 Барномаи мутобиқати иқтисодиёти Тоҷикистон дар робита ба узвияти Созмони Ҷаҳонии Савдиро тасдиқ намуд. Он иҷозатномадиҳӣ ба маводи аудиовизуалӣ манъ менамояд.

⁵⁴ Умуман 35 телевизион, аз ҷумла 9 шабакаи давлатӣ ва 24 радио, аз ҷумла 10 давлатӣ ҳаст. Танҳо 15 телевизиони хусусӣ бо тамоми иқтидор фаъолият менамояд.

⁵⁵ Танҳо нашрияи *Ҷумҳурият* бо 33,280 нусха тиражи калон дорад. *Имрӯзнос*, нашрияи хусусии душанбегӣ, 2,000 нусха тираж дорад ва яке аз камтарин нашрияҳоест, ки мунтазам (5 бор дар ҳафта) нашр мешавад.

маҳдудияти хабарнигорон барои гузоришҳои озод мегардад.⁵⁶ Ин боиси боз ҳам маҳдуд шудани дастрасии овоздиҳандагон ба иттилооти гуногун мегардад. Расонаҳои интернетӣ ва иҷтимоӣ зуд зуд дастнорас мешаванд ва боиси камтар гаштани дастрасӣ ба манбаъи иловагии иттилооти сиёсӣ мегардад.⁵⁷

Кулли васоити ахбори омма бояд дар ҳама замон, ҳам миёни интихоботҳо ва ҳам дар ҷараёни интихобот бидуни таҳдиду фишор озодона фаъолият карда тавонанд. Ниҳоди мустақили назоратии ВАО бояд баҳри кафолати озодӣ ва гуногунандешии журналистӣ нақши танзимгарӣ ва дар ҳалли баҳсҳои ВАО нақши маишваратӣ дошта бошад. Ин ниҳод бояд ВАО-ро ҷиҳати таъмини безаразии сиёсӣ ва инъикоси баробар, мониторинг намояд.

С. ИНЪИКОСИ МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ

ҚИМО ба ҳар рӯйхати ягона 40 дақиқа ва ба ҳар як номзади якмандата 20 дақиқа вақти ройғони эфир дар телевизион ё радио медиҳад, ки аз интихоботҳои қаблӣ каме бештар мебошад. Аммо, номзадҳои якмандата расонаҳои давлатии вилоятӣ ва маҳаллиро барои таблиғоташон истифода карда натавонистанд. ҚИМО дар қадом шабакаҳо ва қай вақти ройгон доданро таъйин наменамояд. КМИР қарор баровард, ки ҳамаи вақти ройғони эфир дар *ТВ Шабакаи 1* аз рӯи ҷадвал хеле пештар аз оӯзи интихобот нишон дода мешавад.⁵⁸ Дар ҳоле, ки бештари шикаткунандагон вақти худро ба пуррагӣ аз рӯи ҷадвал⁵⁹ истифода бурданд, ҲНИТ танҳо 18 дақиқаро истифода бурда, дархост намуд, ки дар вақти боқимонда навори 1 дақиқайнааш пахш шавад; ин усул пешакӣ аз ҷониби КМИР тасдиқ шуда буд.⁶⁰ Аммо, ҚДТР аз пахши навори ҲНИТ дар асоси он ки навор аз ҷониби ширкати мучаввиздори истеҳсоли маводи аудиовизуалӣ таҳия нахуда буду мӯҳтавои он ба тартиботи маъракаи таблиғотӣ мувофиқат намекард, пешгирӣ намуд.⁶¹ ҲНИТ, мутаносибан, натавонист бо усули мақбули худ таблиғоташро амалӣ намояд ва маҷбур шуд, ба ҷои он дар як речаи якдафъинаи 20 дақиқагӣ, 24 феврал вақти бақияро истифода намояд. Тибқи натиҷаҳои мониторинги ВАОи МНИ САҲА/ДИДҲБ⁶², танҳо 47 номзадҳои мажоритарӣ – асосан, онҳое, ки аз ҷониби ҲХДТ ва ҲНИТ пешбарӣ шуданд, вақти ройғони худро истифода бурданд; дигарон на, ва тибқи гузориш, бинобар огоҳ набуданашон аз ҷунин имконият.

⁵⁶ 16 феврал 3 ассосиатсияи журналистӣ изҳороти муштарак оид ба фишори афзоянда ба журналистони мустақилро нашр намуданд, ниг. ба: <http://nansmit.tj/sovместnoe-zayavlenie-zhurnalistskih-organizatsiy-respubliki-tadzhikistan/>.

⁵⁷ Намояндаи САҲА оид ба озодии ВАО оиди басташавии батақрори расонаҳои иҷтимоӣ ва дигар манбаъҳои интернетӣ дар Тоҷикистон ишҳори ташвиш намуд. Ниг. ба: <http://www.osce.org/fom/125218>; www.osce.org/fom/121537; [andwww.osce.org/fom/119670](http://www.osce.org/fom/119670).

⁵⁸ Ҷадвал аз 28 январ то 6 феврал ҷудо карда шуд.

⁵⁹ ҲХДТ ва ҲКТ вақти 40 дақиқагии худро пурра, ҲИИТ 36, ҲСТ - 35, ҲСДТ - 30, ҲДТ – 27 ва ҲАТ – 24 дақиқагӣ, мутаносибан, истифода бурданд.

⁶⁰ 2 феврал, КМИР ба дархости ҲНИТ розӣ шуд, бо изҳори он, ки ҳама хизбҳо аз вақташон барои пахши навори видеоӣ ва таблиғ истифода карда тавонанд.

⁶¹ ҚДТР ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар дод, ки навори таблиғии ҲНИТ “Чанг ва сулҳ дар Тоҷикистон” (<https://www.youtube.com/watch?v=dw0IXqP-LQ4#t=49>) метавонист адовати иҷтимоӣ, наҷодӣ ва ихтилофи миллиро таҳрик диҳад, он ба сарнагуни қудрат ва тағйири иҷбории сохти конститусионӣ ва шиксти якпорчагии кишвар, таблиғи чанг ва навъи дигари сӯиистифодаи озодии ВАО даъват менамояд. КМИР, инчунин, наворро «яқҷониба» номид, зеро ҲНИТро ҷун ҷониби ягонаи Созишномаи Сулҳ чилва медиҳад ва ҷунин ҳисобид, ки он нисбати Президент суҳанҳои тӯҳматомез дорад.

⁶² 22 январ, МНИ САҲА/ДИДҲБ мониторинги сифатӣ ва миқдорӣ 3 шабакаи телевизионӣ (*ТВ Ҷаҳоннамо*, *ТВ Сафина* ва *ТВ Шабакаи 1*) 4 радио (*Радиои Азия плюс*, *Радиои Имрӯз*, *Радиои Ховар* ва *Радиои Тоҷикистон*) ва 12 нашрия (*Азия плюс*, *Чархи гардун*, *Фараж*, *Имрӯз нюз*, *Ҷумҳурият*, *Миллат*, *Народная газета*, *Нигоҳ*, *Озодагон*, *Садои мардум*, «СССР» ва *Тоҷикистон*)ро доир намуд.

Хориҷ аз вақти ройгон, расонаҳои мавҷпарокани давлатӣ платформаҳои сиёсӣ ё фаъолияти аҳзобро пӯшиш надоданд ва ягон расона мувоҳида миёни ширкатдорон ташкил нанамуд.⁶³ Сиёсати ВАОи давлатӣ нисбати пӯшиш надодани ширкатдорони интихобот ба дастрасии онҳо ба ВАО монеъа эҷод намуд, ки ба банди 7.8и Хуччати Копенхагени САҲА (1990)⁶⁴ муҳолиф буда, имкони овоздиҳандагонро ҷиҳати интихоби огоҳона коҳиш дод. Банди 7.7 и Хуччати Копенхагени СФҲА (1990) аз овоздиҳандагон даъват ба амла меорад то онҳо интихоби дурустро дар интихобот дошта бошанд electoral choices.

Бинобар вақти ниҳоят маҳдуди расонаҳои телевизиону радиои давлатӣ дар инъикоси сиёсӣ, камбудии тавозун мушоҳида мешуд. Камтар аз 10 дарсади барномаҳои ҷорӣ масоили сиёсиро пӯшиш дод. Се телевизиони давлатӣ 48, 19 ва 30 дарсади вақтро дар хабарҳо ва барномаҳои ҷориашон мутаносибан барои Президент Раҳмон, Ҳукумат ва КМИР ҷудо намуданд. Парлумони раванд, ки ҷаласаи охирашро ду рӯз қабл аз интихобот баргузор намуд ва суҳангӯи Парлумон (аз ҲХДТ) тақрибан ду дарсади хабарҳо ва вақти ҷорӣ эфирро гирифтанд. Дар тамоми давраи интихобот, аҳзоби сиёсӣ дар якҷоягӣ, камтар аз ду дарсади вақти хабарҳои телевизиони давлатиро гирифтанд.⁶⁵

Ҳар ҷаҳор радиои мониторингшуда, низ интихобот ва маъракаи таблиғиро хеле кам пӯшиш доданд. Радиои давлатии *Тоҷикистон* ҳеҷ маълумот дар бораи ширкатдорони интихобот дар барномаи ахбор ва дигар барномаҳои пешниҳод нанамуд. Радиои хусусии *Азия плюс* ва *Радиои Имрӯз* дар хабарҳои ба аҳзоби сиёсӣ (асосан ба ҲКТ, ҲДТ, ҲНИТ, ҲХДТ ва ҲСДТ) вақт ҷудо намуданд; аммо, пӯшиши аз ҳама беш, ҳамоно ба Президент ва Ҳукумат (бештар аз 50 дарсади ахбор ба масоили сиёсӣ бахшида шуд) рост омад.

Нашрияҳои давлатӣ интихоботро ба таври яқсон ба расонаҳои мавҷпарокани давлатӣ пӯшиш доданд.⁶⁶ Нашрияҳои хусусӣ бештар гуногунии сиёсиро ироа намуда, мӯҳтавои таҳлилий ва танқидӣ доштанд. Аммо, бо вучуди кӯшиши баъзе нашрияҳо, ки барои рӯҳ додани пӯшишашон, бо раҳбарони аҳзоб ва номзадҳо мувоҳиба анҷом додаанд, дар умум, пӯшиши онҳо низ аз маъракаи таблиғ маҳдуд буд, ки муҳити костаи маъракаро таҷассум менамояд.⁶⁷ Мисли матбуоти давлатӣ, расонаҳои хусусӣ низ бахши бештари ахборро ба Президенту Ҳукумат ҷудо намудаанд.⁶⁸ Баъзе расонаҳо таблиғоти пулакии аҳзобро ҷоё додаанд, аммо байни он ва хабарҳои маъмулӣ фарқе набуд, ки эҳтимолан, овоздиҳандагонро аз фазои гузориш раҳгум занонд.⁶⁹ КМИР қарор кард, ки ҳар як ҳизб ва номзад метавонист то ҳашт саҳифаи андозаи А4 дар нашрияҳои давлатӣ ба таври ройгон истифода намояд, аммо аз ин имконият танҳо ҲХДТ ба тамоми вусъаташ истифода кард.⁷⁰

⁶³ Ҳамзамон, рӯзи охири маъракаи интихоботӣ, ҳар се телевизиони давлатӣ ҷамъамади муллоҳоро дар Рашт нишон доданд, ки ба овоздиҳӣ ба ҲХДТ даъват менамуданд.

⁶⁴ Банди 7.8 Мувоҳидаи Копенхагени САҲА, ки соли 1990 қабул шудааст, қайд менамояд, ки давлатҳои иштироккунанда барои “дастрасӣ ба васоити ахбори омма ягон намуд маҳдудиятро равон намебинанд ва дар асоси сиёсати бидуни дискриминатсия барои тамоми гурӯҳҳои сиёсӣ ва шахсони алоҳидаро таъмин месозад то онҳо дар ҷарёни интихобот ширкат кунанд.”

⁶⁵ ҲНИТ 1 дарсади пӯшиши ахборро соҳиб шуд, ки бештар ба боздошти номзадаш ба КМИР рабт дошт.

⁶⁶ Дар 3 нашрияи давлатии санҷидашуда, ба Президент, Ҳукумат, Парлумон ва КМИР мутаносибан 55, 16, 11, ва 6 дарсади вақти ба ахбори сиёсӣ, ташреҳ ва таҳрир ҷудошуда бахшида шуд. 8 ҳизби сиёсӣ ва номзадҳои худпешбар 12 %ро гирифтанд, бо ҳиссаи аз ҳама беш ба ҲХДТ (4.5%), ҲСДТ (2.3%), ҲНИТ (1.5%) ва ҲКТ (1.4%).

⁶⁷ 25 феврал, *Нигоҳ* мувоҳиба бо раҳбарони ҲКТ, ҲНИТ, ҲХДТ, ҲИИТ ва ҲСДТро нашр намуд. *Азия плюс*, *Озодагон* ва *Имрӯз нюз* низ мувоҳиба бо номзадҳоро нашр намуданд.

⁶⁸ ҲКТ, ҲНИТ, ҲХДТ ва ҲСДТ дар нашрияҳои хусусии санҷидашуда аз ҳама бештар пӯшиш ёфтанд. Онҳо бештар оҳанги мӯътадил доштанд, ҳарчанд баъзе гузоришҳои манфӣ нисбати ҲНИТ мушоҳида шуд.

⁶⁹ Маводи таблиғии ҲАТ, ҲХДТ ва ҲСДТ дар нашрияҳои хусусии санҷидашуда мушоҳида шуд.

⁷⁰ ҲХДТ 86% вақташро истифода бурд. Бақияи аҳзобу номзадҳо камтар аз 5% ҳаққашонро истифода бурданд.

ВАО-и давлатӣ бояд дар барномаи хабарӣ ва барномаҳои ҷорӣ барои инъикоси бегаразонаву мутавозини фаъолияти аҳзоби сиёсӣ ва номзадҳо кӯшиши бештар ба харҷ диҳанд. Барномаҳои маъмулии иловагиро метавон паҳш намуд ва инъикоси мучриёро коҳш дод. Ҳамчунин масъалаи фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ барои баргузори мубоҳисаҳои телевизионӣ миёни номзадҳо бояд мавриди баррасӣ қарор гирад.

ҲП. ИШТИРОКИ АҚҚАЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

Тибқи барӯйхатгирии аҳоли дар соли 2010, тоҷикон 84.3 %, ўзбекҳо 13.8%, қирғизҳо 0.8% ва русҳо 0.5и аҳолиро ташкил медиҳанд.⁷¹ Сарқонун ба ақаллиятҳои миллӣ рӯҷӯи мустақим намекунад, аммо ба аслҳои адами таъбиз ва баробарии ҳуқуқ эҳтиром мегузорад. Он забони тоҷикиро ҳамчун забони давлатӣ ва русиро забони муколамаи байни миллатҳо таъйин менамояд. Санҷиши нави забонӣ аз номзадҳо тақозо намуд, ки имтиҳони хондан, навиштан ва сӯҳбат кардан ба забони тоҷикиро супоранд.⁷² Баъзе мусоҳибони МНИ САҲА/ДИДҲБ оид ба меъёри санҷиши қобилияти забондонии номзадҳои муваффақ мзҳори ташвиш намуда, шарҳ доданд, ки санҷиш метавонад номзадҳоеро, ки тоҷикиро наредонанд, боздорад.

Чаҳорҷӯбаи қонунӣ ислоҳ шуда бояд барои баҳогузори шаффофи сатҳи забондонӣ меъёри возеҳ, ҳадафманд ва асоснок муқаррар гардад.

Аҳзоби сиёсӣ шумораи ниҳоят ками номзадҳоро аз ҳисоби аққалияти миллӣ ҷойгир намуданд ва ягон барномаи таблиғӣ ҷораҳои мушаххасро оид ба масъалаи аққалиятҳои миллӣ дар бар нагирифт. Ягон ҳолати таъбиз дар заминаи миллият дар робита ба раванди интихобот мушоҳида ё гузориш дода нашуд. МНИ САҲА/ДИДҲБ баъзе маърақаҳои таблиғиро мушоҳида намуд, ки номзадҳо бо интихобкунандагон ба забони ўзбекӣ сӯҳбат мекарданд.⁷³ Қадами мусбӣ он буд, ки дар ҷойҳое, ки аққалиятҳои миллӣ ҷамъ буданд, маводи иттилоотӣ барои овоздиҳандагон ба забонҳои русӣ ва ўзбекӣ дастрас ва баргаҳо ба забони аққалиятҳои миллӣ мавҷуд буданд. Дар баъзе ҷойҳо, аққалиятҳои миллӣ дар КҲИ намоянда доштанд.⁷⁴

ҲП. НОЗИРОНИ ДОҲИЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ

ҚИМО барои назорати байналмилалӣ тавассути ташкилотҳои давлатшуда иҷозпт медиҳад. Номзадҳои худпешбар ва аҳзоб метавонанд намоянда ва нозирони саҳроии худро дар нуқтаҳои раъйдихӣ эътимод намояд, аммо қонун назорати шаҳрвандонро пешбинӣ наменамояд. Ин шаффофият ва эътимоди оммаро коҳш медиҳад ва муғойр бо тааҳудоти САҲА мебошад.⁷⁵ Баъзе аз созмонҳои ҷомиаи маданӣ ба МНИ САҲА/ДИДҲБ хабар доданд, ки онҳо аз хавфи

⁷¹ Ниг. Додаҳои Агенсии омери назди Президенти ҚТ, Барӯйхатгирии аҳоли (2010): www.stat.tj/en/img/526b8592e834fcaaccec26a22965ea2b_1355502192.pdf.

⁷² Комиссияи санҷиши забон, ки КМИР ва КҲИ таъсис доданд, аз муаллимони забони тоҷикӣ ва мутахассисони Кумитаи забони давлатӣ ва истилоҳот иборат буд. Номзадҳо бояд ҳолномашонро менавиштанд, матни 1 саҳифаиро меҳонданд ва да ҳузури аъзои комиссия аз мусоҳиба мегузаштанд, ки ин аъзо ба маҳорати забондонии онҳо овоз медоданд.

⁷³ Дар маърақаҳои аз ҷониби МНИ САҲА/ДИДҲБ мушоҳидашуда, номзоди ҷонибдори ҲСДТ дар Конибодом, номзоди ХҲДТ дар Мастҷоҳ ва намояндаи номзоди ХКТ дар Турсунзода ба овоздиҳандагон ба ўзбекӣ сӯҳбат намуданд.

⁷⁴ МНИ САҲА/ДИДҲБ умуман 53 узви КҲИро аз 5 ҷамоаи аққалиятҳои миллӣ (35 ўзбеки таҳҷой, 15 тоҷики бо помири сӯҳбаткунанда, 1 қирғизи таҳҷой, 1 руси таҳҷой ва 1 туркмани таҳҷой) ро мушоҳида намуд.

⁷⁵ Банди 8 Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) пешбинӣ менамояд, ки “ҳузури нозирон, ҳам хоричӣ ва ҳам дохилӣ, метавонад раванди интихоботро дар кишварҳое, ки интихобот дар он сурат мегирад, тақвият диҳад”.

фишор ва мучозот, лоихаҳои ба интихобот марбутро амалӣ наменамоянд ва ё дар равандҳои сиёсӣ иштирок намекунанд.

Муқаррароти ҚИМО ва КМИР возеҳ набуда, ба нозирон ҳуқуқи пайгирии тамоми раванди интихоботро кафолат намендиҳад. Ҳузури нозирон ҳангоми наشري баргаҳои раъӣ, шумориши баргаҳо қабл аз раъйдихӣ, раъйдихии сайёр ва чадвалбандии натиҷаҳо дар КҲИ пешбинӣ нашудааст. Нозирон ҳаққи гирифтани нусхаи протоколҳои натиҷаҳоро надоранд, ки имкони таъйиди натиҷаҳоро коҳиш дода, эътимоди оммаро ба интихобот латма мезанад.

Ба хотири тақвияти шаффофият, қонун бояд назорати шахрвандонро дар интихобот таъмин намояд. ҚИМО бояд назорати тамоми марҳалаҳои интихоботро иҷозат диҳад. Нозирон бояд ҳуқуқи дастрас намудани нусхаи натиҷаҳои интихоботро аз КҲИ ва КИУ дошта бошанд, то тавонанд натиҷаҳои расман эълоншударо таъйид намоянд.

КМИР 447 намояндаи аҳзоб ва 525 нозирони байналмилалиро аккредитатсия намуд. Шумораи нозирони аҳзоб ва номзадҳои дар КҲИ бақайдгирифта эълон нашуд. ҲНИТ ба МНИ САҲА/ДИДХБ хабар дод, ки дар чанд ҳавза, мақомоти маҳаллӣ шахрвандонро маҷбур намуданд, ки худашонро ҳамчун нозирони ҳизб ба қайд нагиранд.⁷⁶ Рӯзи интихобот нозирони аҳзоб, асосан намояндагони ҲХДТ ва ҲНИТ дар 84 дарсади қитъаҳои раъйдихӣ, ки МБНИ ҳини овоздихӣ ва шумориш назорат намуд, ҳузур доштанд, ҳангоми ҷамъбасти натиҷаҳо ҳузури онҳо ба таври назаррас кам буд.

XIV. АРЗУ ШИКОЯТҲО

Раванди арзу шикоятҳоро асосан ҚИМО, Кодекси муҳофизати гражданин ва Кодекси қоидавайронкунии маъмурӣ танзим менамоянд. Судҳо ва комиссияҳои интихоботӣ, ҳарду ҳаққи қонунии баррасии шикоятҳоро оиди қарорҳо, амалҳо ва беамалии комиссияҳои интихоботӣ, аз ҷумла вобаста ба натоқи интихоботро доранд; ин метавонад, дар сурати такрори салоҳиятҳо, боиси тасмимоти ноустувор гардад. Шикоятҳо дар хусуси нақзи бахшҳои дигари қонун дар судҳо баррасӣ мешаванд. Суди олий барои ҳама парвандаҳо мақоми охириин мебошад. Арзу шикоят бояд давоми 10 рӯзи қарор пешниҳод шавад ва он дар 3 рӯз қазоват мешавад. Агар шикоят камтар аз шаш рӯз қабл аз рӯзи интихобот ворид шавад, он бояд очилян баррасӣ шавад. ҚИМО ҳуқуқи муҳокимаи оммавӣ ё ҳуқуқи гирифтани қарори катбии асоснокро пешбинӣ наменамояд. Аммо, чун қадами мусбӣ, КМИР қарореро оид ба раванди баррасии шикоятҳо қабул кард, ки баъзе аз ин норасоӣҳоро пӯшиш медиҳад.

Бештари мусоҳибони МНИ САҲА/ДИДХБ дар муассирии низоми кӯмакҳои ҳуқуқӣ,⁷⁷ мушоҳидаи судӣ, идораи интихобот ва адами мустақилияти сохторҳои назорати қонун⁷⁸ изҳори ташвиш намуданд.

Қабл аз рӯзи интихобот, КМИР ва КҲИ шумораи ками шикоеҳои расмӣ гирифтанд. Бештари онҳо аз ҲНИТ буда асосан аз сохтори КҲИ, бақайдгирии номзадҳо изҳори ташвиш менамуданд. Ҳамаи онҳо усулан қабул нашуданд ё дар заминаи расмиёт рад карда шуданд. Баъзе шикоятҳо дар ҷаласаҳои кушодаи КМИР ҳаллу фасл шуданд, аммо бештарашон аз

⁷⁶ Ин ҳолат дар ҳавзаҳои 8 (Сомонӣ) ва 9 (Рӯдакӣ) ҷой дошт.

⁷⁷ Низ ниг. ба банди 18 Мушоҳидаҳои хулосавии КҲБСММ (2014), ки кишварҳоро муваззаф менамояд кӯшиширо барои ислоҳи қонунгузорӣ бештар намуда, барои кафолати зарфият, мустақилият ва ниғахдории судяҳо чораҳои муассир андешанд.

⁷⁸ ҲНИТ ва ҲКТ тариқи оммавӣ изҳор намуданд, ки гарчанде қонунмандии раванди интихоботро зерӣ суол мебаранд, аммо мушкилоти ҳуқуқиро парванда накарданд, чун мақомоти судӣ, интихоботӣ ва сиёсӣ мустақилияти лозимаро барои бозбинии объективонаи даъвошонро надоранд.

тарафи як узви комиссия берун аз чаласаи расмӣ комиссия баррасӣ шуданд ва ҳамин тавр, тасмимгирии машваратиро коҳиш доданд.⁷⁹ Тасмимоти КМИР асосан тариқи мактуб мукотиба шуданд ва маъмулан бидуни далел ва асоси ҳуқуқӣ. Ин шеваи кор ҳуқуқи қазовати судӣ ва аслҳои шаффофият ва раванди лозимро таҳти суол бурд.

Бештари парвандаҳои аз ҷониби судҳои минтақавӣ баррасишуда ба қарорҳои КҲИ нисбати бақайдгирии номзадҳо ва сохтори КУИ рабт доштанд. Тибқи асноди дастраснамудаи МНИ САҲА/ДИДҲБ, ягон тасмими КҲИро лағв накарданд ва дар аксари ҳолат бидуни асоси мувофиқ. Суди Олӣ як шикоят дарёфт намуд ва қарори аввалиро оиди ба қайд нагирифтани номзад тасдиқ намуд.

Ҳамаи баррасиҳои марбут ба интихобот бояд оммавӣ бошанд, аммо судҳо муваззаф нестанд, ҳалномаҳояшонро нашр кунанд, ки шаффофият ва ҳуқуқи шикоятро маҳдуд менамояд. Муқаррароти мавҳуми ҳуқуқӣ, якҷо бо шеваи баррасии худсаронаи шикоеъ, ки баъзан иттифок уфтод, ҳуқуқ ба кӯмаки муассирро нисбати шикоеъ, ки тааҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадорҳои байналмилалӣ тақозо доранд, таҳти суол бурд.⁸⁰

Ҷиҳати тақвияти устувориҳои ҳуқуқӣ бояд салоҳиятҳои тақрорӣ судҳо ва комиссияҳои интихоботӣ аз байн бурда шаванд. Ниҳодҳои, ки дорой салоҳияти қонунӣ барои баррасии арзу шикоеъи интихоботӣ ҳастанд, бояд раванди муваҷҷудо роия намуда, дар баррасии арзу шикоятҳо беғаразона амал намоянд. Ҳамаи шикоятҳо бояд саривақт баррасӣ шуда, қарори асосноки хаттӣ бароварда ва нашр карда шавад.

Дар баъзе мавридҳо, идораи КҲИ баъди рӯзи интихобот баста буданд, ки ин ҳолат ширкатдоронро аз имкони тибқи қонун пешбинишудаи пешниҳоди шикоят аз камбудҳои рӯзи интихобот маҳрум намуд. КМИР натоиҷи ниҳонии интихоботро 11 март, қабл аз итмоми мўҳлати баррасии шикоятҳои марбут ба қонуншиканиҳои рӯзи интихобот, эълон намуд. Бештар аз ин, 24 феврал, КМИР ба комиссияҳои сатҳи поёнӣ дастур дод, ки ҳамаи баргаҳои раёро, баъди эълони расмӣ натоиҷи ниҳонии интихобот, нобуд созанд. Ин эҳтимолан имкон медиҳад, ки далелҳои собит қабл аз анҷоми раванди баррасии арзу шикоеъ, маҳв карда шаванд. Ин амали КМИР ва КҲИ, билфевъл, ба шарикон имкон намедиҳад раванди баррасии арзу шикоеъро анҷом диҳанд, аз ин рӯ, ҳуқуқи кӯмаки муассирро таҳти суол мебарад.

Комиссияҳои интихоботӣ тибқи қонун ба шикояткунандагон дастрасии бемонетаро бояд таъмин намоянд. Мўҳлати эълони натоиҷи ниҳонӣ бояд бо замони баррасии арзу шикоеъ ҷиҳати таъмини ҳуқуқи чораандешии муассир, мувофиқ карда шавад.

XV. РҶЗИ ИНТИХОБОТ

Интихоботи парламонӣ бо интихоботи маҷлисҳои маҳаллӣ ҳамзамон баргузор гардиданд ва дар ҳамон як қитъаи раёйдихӣ аз ҷониби комиссияҳои алоҳида идора шуданд. Расмиёт барои ин интихоботҳо ҳамоханг нашуда буданд ва тақсими вазифаҳо миёни комиссияҳо,

⁷⁹ Моддаи 19и ҚИМР ва Моддаи 3и Муқаррарот оид ба баррасии шикоятҳо тақозо менамояд, ки ҳамаи чаласаҳои КМИР барои омма, аз ҷумла барои нозирон боз бошанд.

⁸⁰ Банди 5.10 Ҳуҷҷати Копенхагени САҲА (1990) мегӯяд “ҳар як кас василаи муассири ислоҳи қарори идориро хоҳад дошт, то ин ки эҳтиромҳои ҳуқуқи фитрии инсон кафолат ва қонанмандӣ таъмин карда шавад.” Тибқи банди 5.11 “ қарори идорӣ нисбати фард бояд қомилан асоснок бошад ва тибқи қоида, бояд чораҳои маъмули дастрасро нишон диҳад”. Моддаи 14.1 МБҲМС пешбинӣ менамояд “ҳар қарори мувофиқ ба қонун бояд дастраси омма гардад”. Низ нигаред ба Моддаи 2и МБҲМС.

пайдарҳамии равандҳои калидӣ аз тарафи КМИР танзим нашуда буд. ⁸¹ Илова бар ин, баъзе муқаррарот норӯшан ҳастанд, махсусан шумориш ва ҷадвалбандии овозҳо. ⁸² Мутаносибан, КУИ дастуроти мушаххаси тарзи истифодаи муқарраротро нашошанд.

Ба маъсалаи ҷамоҳангсозии тартиби раъйдихӣ барои интихоботҳои гуногун бо мақсади коҳиши донани эҳтимоли истифодаи номувофиқ бояд диққат дода шавад. Ҳама марҳилаҳои овоздихӣ, шумориш ва ҷадвалбандӣ бояд дар қонун муайян шаванд ва КМИР барои комиссияҳои сатҳи поёнӣ дастуреро, ки тартиботро қадам ба қадам мефаҳмонад, таҳия наояд.

Нозирони МБНИ барои назорати раъйдихӣ дар институтҳои низомӣ иҷозат дода нашуданд ва бисёриҳо гузориш доданд, ки КҲИ ва КУИ фаъолиятҳои назоратии онҳоро дар марҳилаҳои мухталифи овоздихӣ маҳдуд намуданд. ⁸³ Рӯзи интихобот, се ширкати алоқаи мобилӣ (Тселл, Бабилон ва Мегафон) фаъолияти ирсолӣ паёмҳои кӯтоҳро бидуни шарҳ (SMS) қатъ намуданд ва Ассоциатсияи миллии ВАОи мустақили Тоҷикистон аз ҳамлаҳои ҳакери ва дастрас набудан ба манбаҳои интернетии хабарӣ гузориш доданд.

Нозирони аҳзоб дар аксари қитъаҳои раъйдихӣ аз назаргузаронда ҳозир буданд. Ин ба шаффофият каме афзуд, ҳарчанд дар 7 дарсади қитъаҳои назоратшуда онҳо тасаввуроти возеҳ оид ба муқарраротро нашошанд. Ҳузури ашхоси ғайримасъул дар 18 дарсади қитъаҳои овоздихӣ мушоҳида шуданд ва дар 4 дарсади ин қитъаҳо, нозирон гузориш доданд, ки ин ашхос ба КУИ дастур меоданд ё ба қорашон ҳалал мерасониданд, ки ин мустақилияти КУИро шубҳанок менамуд.

А. ОҒОЗ ВА ОВОЗДИХӢ

Оғози қитъаҳои раъйдихӣ дар 13 дарсади ҳолатҳои мушоҳидашуда манфӣ арзёбӣ шуд. Ҳини ифтиҳо, 60 дарсади КУИи мушоҳидашуда шумораи барғаҳои қабулшударо, тибқи талаби қонун, эълон накарданд, 26 дарсади КУИ ҳамаи барғаҳоро ҳисоб карда натавонистанд. Умуман, қитъаҳои раъйдихӣ саривақт ё бо андак таъхир қорро оғоз намуданд.

Раванди овоздихӣ дар 21 дарсади қитъаҳои назоратшуда манфӣ арзёбӣ шуд; ин рақам зиёд буда, камбудии систематикиро нишон мндиҳад. Арзёбӣ вобаста ба манотиқ фарқ мекард: дар Хатлон, 33 дарсади назоратшудаҳо, дар Суғд 24 дарсад ва дар Душанбе 13 дарсад манфӣ арзёбӣ шуданд.

Умуман, овоздихӣ дар фазои ором сурат гирифт ва МБНИ аз ягон қоидавайронқунӣ гузориш надод. Аммо, ҳолатҳои таҳдид ба овоздихандагон дар ду дарсади қитъаи назоратшуда ва таъсири нолозим дар чор дарсади қитъаҳо мушоҳида шуд. Нозирон, аз таҷаммуъи зиёди мардум дар 12 дарсади қитъаҳои интихоботӣ гузориш доанд; ин, маъмулан, бинобар интихоби нодурусти қитъаҳои дорои овоздихандагони ниҳоят зиёд бақайдгирифта рух дод. ⁸⁴

Нозирон аз мушкили овоздихӣ маҳфӣ дар 26 дарсади қитъаҳои назоратшуда гузориш доданд, ин нишондод зиёд буда, банди 7.4и Ҳуҷҷати Копенхагени САҲА (1990)ро ба мушкил мувоҷеҳ

⁸¹ Тафовутҳои расмиётӣ пайгирии овозҳо қабл аз интихобот (овоздихӣ барвақтӣ), мӯҳлати нашри рӯйхати овоздихандагон ва ҳуқуқи нозиронро дар бар мегирифт.

⁸² Аз ҷумла, тарзи муайяннамоии барғаҳои раъӣи нашршуда, таъйиди мӯҳри қуттиҳои раъӣ қабл аз нушрдан, меъёри муайяннамои эътибори раъӣ ва тартиб додани протоколи натиҷаи шумориш.

⁸³ Фаъолияти нозирон дар 5% қитъаҳои раъӣи дар марҳилаи оғоз дидашуда, дар 2% қитъаҳо ҳини раъйдихӣ, 28%и қитъаҳо ҳини шумориш ва 21% КҲИ ҳини ҷадвалбандии натоиҷ маҳдуд карда шуд.

⁸⁴ Тибқи КМИЗ, қитъаи раъйдихӣ метавонад то 3,000 овоздихандаи бақайдгирифта дошта бошад; ин рақам хеле зиёд аст.

менаомод.⁸⁵ Овоздиҳии гурӯҳӣ дар 18 дарсади қитъаҳои назоратшуда ва овоздиҳии батақрори якҷояи мардону занон дар 16 дарсади қитъаҳо ба мушоҳида расид. Муҳолиф ба қонун, аъзои КУИ, ки овоздиҳандаи ба қўмак ниёзманд на ба ӯ муҷриат карда буд, қўмак мерасониданд.

Қоидавайронкуниҳои қиддии дигар зуд зуд гузориш мешуданд, махсусан, нисбати риояи ҳифозат барои таъмини он ки танҳо афроди қобили раъй ва танҳо як бор овоз диҳанд. Танҳо 55 дарсади КУИи назоратшуда аз овоздиҳандагон доимо гувоҳнома мепурсиданд ва танҳо 59 дарсади КУИ мудаввом ин ҳуҷҷатҳоро тафтиш менамуданд.⁸⁶ Овоздиҳии чандқарата дар 7 дарсади қитъаҳои назоратшуда ва овоздиҳӣ аз номи дигарон (овоздиҳии вакилон) дар 24 дарсади қитъаҳо мушоҳида шуд. Овоздиҳии вакилон тавассути як идда имзоҳои мушобех дар рӯйхатҳои интихоботӣ собит мешуд, ки аз 45 дарсади қитъаҳои назоратшуда гузориш шуд.⁸⁷ Нозирон қуттиҳои ба таври бояду шояд мӯҳрнашударо дар 8 дарсади қитъаҳо ва қуттиҳои пуршудаю мардуми дар дасташон барғаҳои қаблан ишорашударо дар 8.1 дарсади қитъаҳо, мутаносибан, мушоҳида намуданд, ки нишондоди назаррас аст. Ин масоил, баробарӣ дар раъйдихӣ ва тамомияти раванди интихоботро ба мушкил мувоҷеҳ менамояд, тавре дар банди 7.3и Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) ва дигар ӯҳдадорихои байналмилалӣ пешбинӣ шудааст.

Барои таъмини тамомияти раванди овоздиҳӣ, ниҳодҳои интихоботӣ бояд чораҳои очил биандешанд, то норасоҳои қиддии раванди овоздиҳӣ ва ҳисобкунии овозҳо бартараф карда шаванд. Махсусан, махфият ва баробарии овозҳо дар қараёни овоздиҳӣ, тамомияти қуттиҳои раъйпартоӣ таъмин шуда, таъсири барзиёд ба интихобкунандагон ҳангоми интихоб бояд пешгирӣ карда шавад.

КМИР ҳузури овоздиҳандагонро бо фосилаҳои сесоата ва ҳузури ниҳиро 87.7 дарсад эълон дошт. Ин нишондоди зиёд аст, бодарназардошти он ки аксари овоздиҳандагон дар хоричанд. Нозирони МБНИ шумораи овоздиҳандагонро аз шумораи расмӣ эълоншуда камтар тахмин мезананд.⁸⁸ КМИР шумораи занҳои дар интихобот ширкатдоштаро⁸⁹ пешниҳод накард, аммо нозирони МБНИ аз иштироки ниҳоят ками занҳо назар ба мардҳо гузориш доданд.⁹⁰

В. ҲИСОБКУНИИ ОВОЗҲО

Ҳисобкунии овозҳо дар 64 дарсади назоратҳо манфӣ аозёбӣ шуд; ин шумора хеле зиёд аст. Беназмиҳои зиёд, тибқи талаби банди 7.4и Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990), ин маъниро дошт, ки ба ҳисобкунии дуруст қафолат додан имкон надошт.⁹¹

Якчанд тартиботи муҳим аз қониби КУИ риоя нашуд. Дар ҳашт дарсади ҳолати назорат, мӯҳри қуттиҳои раъй қабл аз қушоданашон дастнахӯрда набуд. Дар 53 дарсади ҳолати назорат,

⁸⁵ Тибқи банди 7.4и Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) кишварҳои узв бояд “таъмин намоянд, ки овоздиҳӣ пинҳонӣ ё тавассути расмиёти баробари озад сурат бигирад.”

⁸⁶ Дар 7 дарсади қитъаҳои назоратшуда, нозирон гузориш доданд, ки КУИ тартиботро дуруст риоя намуданд ва овоздиҳандагонро, ки ҳуҷҷат пешниҳод карда натавонистанд, баргардониданд.

⁸⁷ Имзои рӯйхати овоздиҳро қонун барои тасдиқи ин ки ӯ баргаи раъй гирифтааст, талаб менамояд.

⁸⁸ Давоми рӯзи интихобот, нозирони МБНИ овоздиҳандагонро, ки давоми ҳузурашон дар ҳар қитъаи раъйдихӣ, овоз доданд, ба ҳисоб гирифтанд. Ин рақам барои тахмини ҳузури умумӣ истифода ва бо рақами аз қониби мақомот эълоншуда муқоиса шуд.

⁸⁹ Тасияи умумии №23 Кумитаи МТАЗ (1997) пешбинӣ менамояд “Кишварҳои узв бояд... рақамҳои омориро аз рӯи ҷинсият ҷудо намоянд, барои нишон додани дарсади занҳо нисбат ба мардҳо, ки аз ҳуқуқашон (ба овоз додан дар интихобот) баҳра бурдаанд.”

⁹⁰ Нозирон гузориш доданд, ки дар 29 дарсади қитъаҳои назоратшуда, занҳо нисбати мардҳо “камтар аён” буданд ва дар 25 дарсади дигар “ниҳоят кам” аён буданд.

⁹¹ Банди 7.4и Ҳуҷҷати Копенҳагени САҲА (1990) талаб менамояд, ки “овозҳо ... ҳисоб ва дуруст гузориш дода мешаванд, бо дастрас намудани натиҷаҳои расмӣ ба омма.”

баргаҳои истифоданашуда бекор карда нашуданд ва дар 59 дарсади ҳолат, КУИ миқдори баргаҳои истифоданашударо ба протоколи натоиҷ ворид накарданд. Дар 68 дарсади китъаҳои назоратшуда, КУИ миқдори имзоҳоро дар рӯйдати овоздиҳӣ пеш аз кушодани куттиҳо ҳисоб накарданд.⁹² Баргаҳои ба ҳам часпида дар куттиҳои раӣ дар 23 дарсади ҳисобкунии назоратшуда мушоҳида шуд, ки нишон медиҳад куттиҳо хеле пур шуда буданд. Дар 7 дарсади китъаҳои назоратшуда, шахсони бегона ба КУИ ҳини ҳисобкунии овозҳо дастур медоданд ва дар 24 дарсади ҳисобкуниҳо нафароне, ки узви КУИ набуданд, дар ҳисобкунӣ иштирок намуданд.

Нозирони МБНИ гузориш доданд, ки дар 35 дарсади ҳисобкуниҳо, КУИ эътиборнокии овозҳоро худсарона ё интихобӣ муайян намуданд ва дар 28 дарсади ҳолат овозҳоро дуруст ҳисоб накарданд. Душворӣ дар пур кардани протоколҳои натиҷавӣ дар 40 дарсади ҳисобкуниҳои назоратшуда мушоҳида шуд. Дар 47 дарсади ҳисобкуниҳо, КУИ натиҷаи овоздиҳиро дуруст ворид накарданд. Дар 32 дарсади ҳисобкуниҳо КУИ протоколи натиҷаҳоро дуруст пур накарданд, дар ҳоле, ки дар 10 дарсади ҳолати назоратшуда протоколҳои холиро имзо ва мӯҳр заданд. Баъди анҷоми ҳисобкунӣ, 13 дарсади КУИ маводи интихоботиро дуруст ҷамъ нанамуданд. Бар хилофи ҚИМО, 61 дарсади КУИ протоколҳои натиҷаҳоро барои шиносии омма пешниҳод нанамуданд.

С. ЧАДВАЛГУЗОРӢ ВА ЭЪЛОНИ НАТИҶАҲО

Баъди ҳисобкунӣ, нозирони МБНИ гузориш доданд, ки нӯҳ КУИ натиҷаҳои овоздиҳиро ба нафароне доданд, ки узви идораи интихоботи парламонӣ набуданд, маъмулан дар биноҳое, ки ба нозирон иҷозаи вуруд дода нашуд.⁹³

ҚИМО тафсири ками тартиби чадвалбандии натиҷаи овозҳоро дорад. МНИ САҲА/ДИДҲБ тартибдиҳии натиҷаҳоро шаби интихобот ва давраи мнибаъда дар 33 аз 41 КҲИ пайгирӣ намуд. Раванд дар 15 КҲИ манфӣ арзёбӣ шуд ва адами шаффофият мушкили назаррас буд.⁹⁴

Нозирон гузориш доданд, ки дар 27 КҲИ протоколҳо аз ҷониби КУИ бо асноди нопурра супорида шуданд. Бештари КҲИ дар аснои қабул пурра будани аснодро тафтиш накарданд. Ба мушоҳида расид, ки баъзе КУИ протоколҳои қаблан имзошуда, вале холиро пешниҳод намуданд.⁹⁵ Тибқи ҚИМО, ҳар гуна тағйирот дар протоколи натиҷаҳо талаб менамояд, ки КҲИ қарори расмӣ барои ҳисобкунии дубора ба тасвиб мерасонад. Вале, нозирон гузориш доданд, ки протоколҳо дар 26 КҲИ тағйир дода шуда буданд, аз ҷумла 14тои он ба натиҷаҳои воқеии интихобот, аммо танҳо 4 КҲИ ба ҳисобкунии дубора амр дод. Нозирон гузориш доданд, ки 9 КҲИ чадвалбандии натиҷаҳоро тавре нагузарониданд, ки натиҷаи дурустро кафолат диҳад.⁹⁶ Баъзе КҲИ раванди чадвалбандиро ба таъхир ё қатъ карданд.⁹⁷ 4 март, нозирони МНИ САҲА/ДИДҲБ шохид гаштанд, ки аъзои КҲИ дар Мӯминобод (КҲИ 38) протоколҳои қаблан имзонамуда ва холии КУИро пур менамуданд.

⁹² Ҳисобкунии имзоҳо дар рӯйхати овоздиҳӣ (усули дурусти муайяннамоии миқдори барнаҳои нашршуда) танҳо дар 40 дарсади ҳисобкуниҳо мушоҳида шуд, дар ҳоле, ки дар 47 дарсади КУИ миқдори баргаҳои дар куттиҳои раӣбударо ҳисоб карданд.

⁹³ Ба нозирон дастрасӣ ба назорати супоридани натиҷаҳои КУИ дар Сино (КҲИ 4), Рӯдакӣ (КҲИ 9), Рашт (КҲИ 12) ва Ёрунхочаев (КҲИ 15) рад карда шуд.

⁹⁴ Ба нозирон дар КҲИ 4, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 23, ва 26 назари возеҳи раванд дода нашуд.

⁹⁵ КУИ дар Ваҳдат (КҲИ 10) 2 даста протокол дошт, яке пуршуда, дигаре имзошуда, аммо холи. Баъзе КУИҳо ба КҲИ 38 бо протоколҳои имзошуда, бидуни ворид намудани натиҷаҳои интихобот меомаданд.

⁹⁶ Нозирон аз беназмиҳои чадвалбандӣ дар КҲИ 5, 11, 12, 18, 23, 26, 28, 39, ва 41 гузориш доданд.

⁹⁷ Баъзе нозиронро гуфтанд, ки коркарди натиҷаҳо дертар дар замони мушаххас сурат хоҳад гирифт, аммо чун дубора дар вақти таъйиншуда баргаштанд, ба онҳо гуфтанд, ки натиҷаҳо ҷамъбаст шуданд. Чунин ҳолатҳо дар КҲИи 9, 38, ва 39 мушоҳида шуд.

ҚИМО талаб менамояд, ки натиҷаҳои пешакӣ давоми 24 соати анҷоми интихобот ба омма эълон шаванд. Эълони натиҷаҳои пешакӣ ва ниҳой шаффоф набуданд. 2 март, дар нишасти матбуотӣ, тавассути телевизион, КМИР натиҷаҳои пешакиро аз рӯи рӯйхати ягона эълон намуд, аммо натиҷаҳои ҳавзаҳои як мандатиро не. Аммо, қарори КМИР аз санаи 2 март дар нашрияти *Садои мардум* санаи 5 март номи ҳамаи ВПро нашр кард, ки ин адами шаффофият дар чадвалбандии натиҷаҳои ниҳойро ба намоиш гузошт.⁹⁸ МНИ САҲА/ДИДХБ мушоҳида намуд, ки баъзе КҲИ баъди 3 март ҳанӯз ҳам натиҷаҳои интихоботро чадвалбандӣ менамуданд.

КМИР ғолибони сабқати ҳавзаҳои якмандатаро эълон намуд, аммо рақамҳои зарурии дигарро пешниҳод накард, аз ҷумла миқдори раъйи бадастовардаи ҳар як номзад,⁹⁹ овозҳои беэътибор ва ҳузури овоздиҳандагон.¹⁰⁰ 11 март, КМИР натиҷаҳои ниҳойи интихоботро эълон намуд. Ин тақсими пешакии курсихоро, ки рӯзи 2 март эълон шуда буд, тасдиқ намуд, аммо 72,057 овози¹⁰¹ овози дигар ва коҳиши 1,052 овози ХҚТро, ки шарҳе надошт, ворид намуд. КМИР натиҷаҳои интихоботро, бо нишон додани таносуби овозҳо аз рӯи ҳавзаҳо ва қитъаҳои интихоботӣ ё овоздиҳӣ дар хорич аз кишвар, нашр нанамуд ва ба дархости МНИ САҲА/ДИДХБ барои пешниҳоди маълумот оид ба натиҷаҳои КУИ посух нагуфт.

Баҳри таъмини шаффофият ва эътимод ба натиҷаи интихобот бояд натиҷаҳои пешакӣ ва ниҳой бояд бо нишондоди овозҳо аз рӯи ҳавзаҳо ва участкаҳо, аз ҷумла миқдори овоздиҳандагони бақайдгирифташуда ва онҳое, ки овоз доданд, инчунин, миқдори овози ба ҳар иштирокчӣ додашуда, ба нашр расонида шаванд.

XVI. ТАВСИЯҲО

Тавсияҳои дар поён зикршуда бо мақсади беҳтар намудани тарзи баргузори интихобот дар Тоҷикистон ва дастгирии саъйу талошҳо барои дар мутобиқат ба тааҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадориву стандартҳои байналмилалӣ интихоботи демократӣ гузаронидани интихобот пешниҳод шудаанд. Ин тавсияҳо бояд дар ҳамбастагӣ бо тавсияҳои қаблии САҲА/ДИДХБ, ки то ҳол амалӣ нашудаанд, хонда шаванд. САҲА/ДИДХБ омода аст, то ба мақомоти Тоҷикистон ҷиҳати боз ҳам беҳтар намудани раванди интихобот ва амалӣ намудани тавсияҳои дар ин ҳисобот ва ҳисоботҳои қаблӣ овардашуда кӯмак намояд.¹⁰²

A. ТАВСИЯҲОИ АВВАЛИНДАРАҶА

1. Барои татбиқ намудани тавсияҳои гузашта ва ҳозираи САҲА/ДИДХБ бояд чаҳорҷӯбаи ҳуқуқии интихоботӣ ҳаматарафа бозбинӣ шавад ва ҳамин тавр он ҳарчӣ бештар ба тааҳудоти САҲА ва дигар ўҳдадорихо ва стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ гардад. Ислоҳот бояд қабл аз интихоботи оянда бо иштирок ва машварати озод бо шарикон роҳандозӣ шавад.
2. Қонун бояд истиқлоли комили комиссияҳои интихоботиро аз давлат ва гуногунандешиву намояндагии онҳоро таъмин кунад, то эътимоди бештаре дошта бошанд. Меъёри

⁹⁸ МНИ САҲА/ДИДХБ аз ягон ҷаласаи КМИР ё ҷоарбинии дигар аз 2 то 5 март огоҳ карда нашуд, ки дар ин рӯзҳо номи ВПии интихобшуда аз ҳавзаҳои якмандата расман эълон шуда буд.

⁹⁹ Барои интихоб шудан, номзади ғолиб бояд бештар аз 50 дарсад овоз гирад. Номзаде, ки 10 дарсад ё бештар овоз мегирад, гаравпулиаш барнардонида мншавад. Як номзад аз н.Фирдавсӣ (ҳавзаи 1) аз МНИ САҲА/ДИДХБ пурсид, ки ӯ чӣ қадар овоз гирифтааст, чун ӯро огоҳ накарда буданд.

¹⁰⁰ Дар ҳар як ҳавза ҳузури овоздиҳандагон бояд аз 50 дарсад бошад, то интихобот баргузоршуда бошад.

¹⁰¹ The SSER informed the OSCE/ODIHR EOM that this number corresponded to votes cast abroad.

¹⁰² Дар банди 25и Ҳуҷҷати Истанбулии САҲА (1999), Кишварҳои узви САҲА муваззаф шуданд “арзёбӣ ва тавсияҳои интихоботии ДИДХБро қатъан пайгирӣ намоянд”.

мушаххаси пешбарӣ ва интихоби комиссияҳо бояд таҳия шавад. Ба аҳзоб бояд ҳуқуқи пешбарии намояндохояшон дар ҳама сатҳи идораи интихобот, аз ҷумла мақомҳои тасмимгиранда, дода шавад.

3. Барои таъмини тамомияти раванди овоздиҳӣ, ниҳодҳои интихоботӣ бояд чораҳои оқил биандешанд, то норасоии ҷиддии раванди овоздиҳӣ ва ҳисобкунии овозҳо баргараф карда шаванд. Махсусан, махфият ва баробарии овозҳо дар ҷараёни овоздиҳӣ, тамомияти қуттиҳои раёипартоӣ таъмин шуда, таъсири барзиёд ба интихобкунандагон ҳангоми интихоб бояд пешгирӣ карда шавад.
4. Маҳдудиятҳо барои номзад шудан ба интихоб, ки бар хилофи тааҳудоти САҲА ва дигар уҳдадориву меъёрҳои байналмилалӣ мебошанд, бояд аз ҷаҳорҷӯбаи қонун бардошта шаванд.
5. Мақомот бояд механизми таъмини фарқият миёни ҳизб ва ҳукуматро таҳия ва амалӣ намоянд, ки номзадҳоро аз истифодаи мақоми идораашон бо ҳадафи интихобот боз дорад. Мақомоти маҳаллӣ набояд дар маъракаи таблиғотӣ нақши ғайбӣ дошта бошанд ва қарорҳои бояд бо таъмини дастрасии баробар барои рақибони интихоботӣ ба захираҳои давлатӣ маҳдуд шавад.
6. Маҳдудиятҳои беасос ба озолии баён бояд аз ҷаҳорҷӯбаи ҳуқуқӣ лағв шаванд. Аз ҷумла, шаҳрвандон бояд имкони озоли шарҳ додани ғайбӣ Президент ва дигар мансабдорони давлатиро бидуни ҳавфи зиндонӣ дошта бошанд. Ба номзадҳо бояд ҳуқуқи озоли шарҳ додани номзадҳои дигар бидуни ҳавфи аз қайд баромадан, дода шавад.
7. ВАО-и давлатӣ бояд дар барномаи хабарӣ ва барномаҳои ҷорӣ барои инъикоси беғаразонаву мутавозини ғайбӣ аҳзоби сиёсӣ ва номзадҳо кӯшиши бештар ба харҷ диҳанд. Барномаҳои маъмулии иловагиро метавон паҳш намуд ва инъикоси мучриёнро қарор дод. Ҳамчунин масъалаи фароҳам овардани заминаи ҳуқуқӣ барои баргузориҳои телевизионӣ миёни номзадҳо бояд мавриди баррасӣ қарор гирад.
8. Ба хотири тақвияти шаффофият, қонун бояд назорати шаҳрвандонро дар интихобот таъмин намояд. ҚИМО бояд назорати тамоми марҳалаҳои интихоботро иҷозат диҳад. Нозирон бояд ҳуқуқи дастрас намудани нусхаи натиҷаҳои интихоботро аз КҲИ ва КИУ дошта бошанд, то тавонанд натиҷаҳои расман эълоншударо таъйид намоянд.

В. ТАВСИЯҲОИ ДИГАР

НИЗОМИ ИНТИХОБОТӢ

9. Барои таъмини принсипи баробарӣ дар овоздиҳӣ, марзбандии ҳавзавӣ бояд дар ростии қонуни интихобот, тааҳудоти САҲА ва дигар стандартҳои байналмилалӣ ташкил шаванд. Барои таъмини шаффофияти бештар марзбандии ҳавзавӣ бояд дар машварат бо омма сурат бигирад.

ИДОРАКУНИИ РАВАНДИ ИНТИХОБОТ

10. Бояд механизми амалисозии ҳамвораи қонунгузориҳои марбут ба интихобот таҳким ёбад. КМИР дар ростии салоҳияти қонуниаш бояд қавонинро ба тасвиб расонад ва ҷиҳати тавзеҳи таъминоти ҳуқуқӣ, махсусан дар бахшҳои бақайдгирии раёидиҳандагон ва

номзадҳо, фаъолиятҳои мамнӯи маърақаҳо ва расмиёти рӯзи интихобот омӯзишҳо доир намояд.

11. КМИР бояд машваратмехвариро дар фаъолиятҳо пеш гирифта, ҳамаи маълумот марбут ба интихоботро, ки хусусияти оммавӣ доранд, аз қабилӣ барномаи ҳаррӯза ва суратмаҷлисҳои нишастҳои КМИР-ро интишор намояд.
12. Барои таъмини бештари шаффофият, ҚИМО бояд аз КМИР эълон намудани шумораи умумии барғаҳои ҷопшуда, аз ҷумла ба забони аққолиятҳои миллий нашршуда ва ҷӣ миқдор барға ба ҳар як КҲИ паҳн шудааст, талаб намояд. Ба нозирон бояд ҳуқуқи назорат кардани ҷараёни нашршавӣ ва паҳнсозии барғаҳои раъйдихӣ дода шавад.
13. Бояд ба коркарди механизмҳои, ки ширкати бештари занонро дар идораи раванди интихобот, аз ҷумла дар мақомҳои тасмигиранда таъмин менамоянд, аҳамияти бештар дод.

БАҚАЙДГИРИИ ОВОЗДИҲАНДАГОН

14. Маҳдудияти ҳуқуқи овоздиҳии шарвандони зиндонӣ, новобаста аз дараҷаи ҷиноятшон барои таъмини таносуб миёни маҳдудияти таҳмилшуда ва дараҷаи ҷурм бояд бозбинӣ шавад. Маҳдудияти беасоси ҳуқуқи раъйдихии афроди мушкили равонидошта бекор ё дар асоси ҳолати инфиродӣ, вобаста ба шароити маҳсус, баррасӣ шавад. Мақомот бояд имконияти ҳамроҳ шудан ба Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқҳои шахсонӣ имконияташон маҳдудро баррасӣ кунад.
15. Барои коҳиш додани эҳтимоли бақайдгирии овоздиҳандагон дар беш аз як участкаи интихоботӣ бояд ҷораҳои ҳаматарафа дида шаванд. Метавон рӯйхати мутамаркази овоздиҳандагонро таҳия намуд ва онро мунтазам нав кард. Ин рӯйхат барои тафтиши бақайдгирии дақиқи овоздиҳандагон имкон медиҳад ва ҳамин тавр метавон муассирӣ ва дурустии бақайдгириро таъмин кард.
16. Бояд масъалаи лағви бақайдгирӣ ба рӯйхати овоздиҳандагон дар рӯзи интихобот баррасӣ карда шавад, зеро бо ин роҳ метавон аз бақайдгирии ҷандкаратаи овоздиҳанда ба рӯйхат пешгирӣ намуд. Бояд дар асоси қонун мӯҳлати ниҳоии воридсозии номи овоздиҳандагон ба рӯйхат муайян шавад, вале бо иловаи ҳолатҳои истисноӣ, ки дар он танҳо тибқи муқаррароти мушаххас, таҳти назорати ҳуқуқӣ, метавон бақайдгириро роҳандозӣ кард.
17. Ҳамчун ҷораи дигари таъмини шаффофият ва бештар намудани эҳтимод, КМИР бояд дар асоси қонун маълумот оид ба шумораи умумии овоздиҳандагон, ки қабл аз рӯзи интихобот ба қайд гирифта шудаанд ва ҳамчунин, шумораи афроди рӯзи интихобот бақайдгиритаро (агар чунин тартибот боқӣ монад) нашр намояд. Маълумот бояд аз рӯи КҲИ, КУИ ва ҷинс тақсимбандӣ шавад.

БАҚАЙДГИРИИ НОМЗАДҲО

18. Маҳдудияти ҳаққи шаҳрвандон, ки ҳуқуқи дастгирии танҳо аз як номзадро доранд, бояд бозбинӣ шавад. Раванд боз ҳам фарогиртар мешуд, агар шаҳрвандон метавонистанд номзадӣ якҷанд нафарро, ки интихоб кардаанд, дастгирӣ намоянд. Талаботи бақайдгирӣ барои номзадҳои худпешбарикунанда ва аз ҷониби аҳзоб пешбарӣшуда бояд яқсон бошад.

19. Чиҳати таъмини ҳаққи раъӣ баробар, тартиби таъйиди асноди номзадҳо бояд дар қонунгузорӣ ба таври возеҳ таъин ва аз ҷониби комиссияҳо қотеона ва беғаразона истифода шавад.
20. Мӯҳлати бозхонди номзадӣ барои ҳамаи номзадҳои ҳавзаҳои якмандатӣ бояд яқсон бошад. Барои пешгирӣ аз ислоҳи дастии баргаҳо, мӯҳлати ниҳони бозхонди номзади ро метавон бо санаи нашри баргаҳо мувофиқ кард.
21. Масъалаи коркарди меъёрҳои муваққатии ҳуқуқӣ, ки барои пешбарии номзодии занон мусоидат мекунад, бояд мавриди баррасӣ қарор дод. Азҳоби сиёсӣ бояд имконияти пешбарии ҳадди ақали номзадҳоро аз ҳар як ҷинсиат дида бароянд.

МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ ВА МАБЛАҒГУЗОРИИ МАЪРАКАИ ИНТИХОБОТӢ

22. Барои таъмини ҳуқуқи гузаронидани таҷаммуи озоишта ва табодули озоди иттилоот оид ба ғояҳои сиёсӣ миёни номзадҳо ва шаҳрвандон, ҳамҷунин барои пешгирӣ аз истифодаи худсаронаи қонун, ҚИМО бояд тағйир дода шавад ва ҳама навъи маъракаҳои таблиғии интихобот бидуни монеаҳои беасос иҷозат дода шавад.
23. Мақомот бояд барои муқобала ба ҳар гуна фишор болои интихобкунандагон ҷора биандешанд. Кормандони олирутбаи давлатӣ метавонанд изҳороти возеҳ ва дастури хаттӣ содир намоанд, ки ҳеҷ фишоре болои корманди давлатӣ таҳмил намегардад ва ягон корманди давлатӣ ё шаҳрванд набояд ҳафв дошта бошад, ки дар ҳолати дастгирӣ қардан ва ё нақардани ин ё он ҳизб ва ё номзад метавонад аз ҷойи қор ва ё имтиёзоти иҷтимоӣ маҳрум гардад.
24. ҚИМО метавонад нашри ҳисоботи саривақтӣ оид ба сарфи маблағи маъракаи интихоботиро талаб кунад ва барои вайрон намудани тартиботи молиявӣ мутаносибан ҷарима таъин намоанд. Салоҳият ва захираи КМИР (ё ниҳоди соҳибтаҷрибаи дигар) чиҳати таъмини назорат бояд таҳким дода шавад.

ВАСОИТИ АХБОРИ ОММА

25. Барои мусоидат ба астрасии омма ба доираи васеи назароти сиёсӣ, мақомот метавонанд масъалаи таъсиси ҳадамоти ҷамъиятии хабаррасонии озодро, ки аз чиҳати молиявӣ ва таҳияи барномаҳо аз давлат мустақила аст, баррасӣ намоанд. Кумитаи давлатии телевизион ва радио ва Комиссияи иҷозатномадиҳанда метавонанд ба ниҳодҳои мустақилу алоҳида табдил дода шаванд.
26. Кулли васоити ахбори омма бояд дар ҳама замон, ҳам миёни интихоботҳо ва ҳам дар ҷараёни интихобот бидуни таҳдиду фишор озодона фаъолият қарда тавонанд. Ниҳоди мустақили назоратии ВАО бояд баҳри қафолати озодӣ ва гуногунандешии журналистӣ нақши танзимгарӣ ва дар ҳалли баҳсҳои ВАО нақши машваратӣ дошта бошад. Ин ниҳод бояд ВАО-ро чиҳати таъмини беғаразии сиёсӣ ва инъикоси баробар, мониторинг намоанд.

ИШТИРОКИ АҚҚАЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

27. Чаҳорҷубаи қонунӣ ислоҳ шуда бояд барои баҳогузориҳои шаффофи сатҳи забондонӣ меъёри возеҳ, ҳадафманд ва асоснок муқаррар гардад.

АРЗУ ШИКОЯТҲО

28. Чиҳати тақвияти устувории ҳуқуқӣ бояд салоҳиятҳои такрории судҳо ва комиссияҳои интиҳоботӣ аз байн бурда шаванд. Ниҳодҳое, ки дорои салоҳияти қонунӣ барои баррасии арзу шикоеҳои интиҳоботӣ ҳастанд, бояд раванди мувҷударо риоя намуда, дар баррасии арзу шикоятҳо беғаразона амал намоянд. Ҳамаи шикоятҳо бояд саривақт баррасӣ шуда, қарори асосноки хаттӣ бароварда ва нашр карда шавад.
29. Комиссияҳои интиҳоботӣ тибқи қонун ба шикояткунандагон дастрасии бемонеаро бояд таъмин намоянд. Мӯҳлати эълони натоиҷи ниҳой бояд бо замони баррасии арзу шикоеҳои таъмини ҳуқуқи чораандешии муассир, мувофиқ карда шавад.

РҶЗИ ИНТИХОБОТ

30. Ба масъалаи ҳамоҳангсозии тартиби раъйдихӣ барои интиҳоботҳои гуногун бо мақсади коҳиш додани эҳтимоли истифодаи номувофиқ бояд диққат дода шавад. Ҳама марҳилаҳои овоздихӣ, шумориш ва ҷадвалбандӣ бояд дар қонун муайян шаванд ва КМИР барои комиссияҳои сатҳи поёни дастуреро, ки тартиботро қадам ба қадам мефаҳмонад, таҳия намояд.
31. Баҳри таъмини шаффофият ва эътимод ба натиҷаи интиҳобот бояд натиҷаҳои пешакӣ ва ниҳой бояд бо нишондоди овозҳо аз рӯи ҳавзаҳо ва участкаҳо, аз ҷумла миқдори овоздихандагони бақайдгирифташуда ва онҳое, ки овоз доданд, инчунин, миқдори овози ба ҳар иштирокчӣ додашуда, ба нашр расонида шаванд.

ЗАМИМАИ I: НАТИҶАҶОИ НИҶОИ

Маълумоти зерин аз қарори КМИР таҳти № 69 аз 2 март 2015 ва қарори КМИР таҳти №74 аз 11 март 2015, ки дар *Садои мардум* 5 ва 12 март 2015 мутаносибан чоп шуда буд, гирифта шудааст:

Ҷизби сиёсӣ	Дар сатҳи ҷумҳуриявӣ	Ҷоиз	Курсиҳо и сатҳи ҷумҳурий	Курсиҳои якмандата	Шумораи умумии курсиҳо
ҲҲДТ	2,528,060	65.4	16	35	51
ҲАТ	450,822	11.7	3	2	5
ҲИИТ	289,006	7.5	2	1	3
ҲСТ	210,677	5.5	1	0	1
ҲКТ	86,060	2.2	0	2	2
ҲДТ	65,816	1.7	0	1	1
ҲНИТ	63,161	1.6	0	0	0
ҲСДТ	19,676	0.5	0	0	0
Худпешбарҳо	Гузориш нест	Гузориш нест	Гузориш нест	Гузориш нест	Гузориш нест
Овозҳои “Муқобили ҳама”	58,018	1.5		Гузориш нест	
Овозҳои безътибор донишашуда	92,525	2.4		Гузориш нест	
Шумораи умумии овоздиҳандагони бақайдгирифташуда	4,399,390			Гузориш нест	
Иштирок	3,863,884	87.8		Гузориш нест	

ЗАМИМАИ II: РЀЙХАТИ НОЗИРОНИ ҲАЙАТИ НОЗИРОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИНТИХОБОТ

НОЗИРОНИ КҶТОҲМУДДАТ

Ассамблеяи парламонии САҲА

Мариэтта Тидей	Ҳамоҳангсози вижа	Италия
Гейр Ҷорген Бекеволд	Сардори намояндагӣ	Норвегия
Элизабет Пфуртшеллер	УП	Австрия
Юдит Швентнер	УП	Австрия
Жан Ван Эсброек	УП	Белгия
Десислава Атанасова	УП	Булғористон
Димитар Делчев	УП	Булғористон
Ирена Котсева	УП	Булғористон
Романа Еркович	УП	Хорватия
Зузка Бебарова-Ружброва	УП	Ҷумҳурии Чех
Петр Братски	УП	Ҷумҳурии Чех
Марек Зенишек	УП	Ҷумҳурии Чех
Ҷенсен Питер Ҷуел	УП	Дания
Йвес Поззо де Боржо	УП	Фаронса
Тиерри Марианни	УП	Фаронса
Алайн Нери	УП	Фаронса
Мишел Войсин	УП	Фаронса
Манфред Грунд	УП	Олмон
Эгон Ютнер	УП	Олмон
Юрген Климке	УП	Олмон
Томас Штритзл	УП	Олмон
Розса Ҳофман	УП	Олмон
Ҷеймс Волш	УП	Мачористон
ЛуиҒи Компагна	УП	Ирландия
Клаудио Фава	УП	Италия
Гуглимо Пичи	УП	Италия
Дулат Куставлетов	УП	Италия
Нурлан Жазилбеков	УП	Қазоқистон
Эдвинс Сноре	УП	Қазоқистон
Кари Ҳенриксен	УП	Латвия
Андрей Дера	УП	Норвегия
Казимирз Клайна	УП	Лаҳистон
Ҳенрик Смоларз	УП	Лаҳистон
Томаш Гарбовски	УП	Лаҳистон
Адао Силва	УП	Лаҳистон
Йон-Марсел Сиолаку	УП	Лаҳистон
Иля Костунов	УП	Лаҳистон
Изабел Позуело	УП	Лаҳистон
Жозе Игнасио Санчез Амор	УП	Лаҳистон
Жан Ричард Андерсон	УП	Лаҳистон
Маргарета Кедерфелт	УП	Лаҳистон
Архе Ҳамеднака	УП	Лаҳистон
Ясенко Оманович	УП	Лаҳистон
Маргарета Кинер Неллен	УП	Лаҳистон
Садик Бадак	УП	Лаҳистон

Сммон МакГиган Бурнс	УП	Шоҳигарии Британияи Кабир
Андреас Бейкер	Котиботи АП САҲА	Дания
Лойк Пулан	Котиботи АП САҲА	Фаронса
Мария Чепурина	Котиботи АП САҲА	Россия
Ирина Сабашук	Котиботи АП САҲА	Украина
Девид Костедансик	Комиссияи Хелсинкии	ИМА
Милован Петкович	Корманди Намояндагӣ	Хорватия
Силвия Демир	Корманди Намояндагӣ	Ҷумҳурии Чехия
Анне-Сисил Блаубломе-Делкрос	Корманди Намояндагӣ	Фаронса
Гисеппе Треза	Корманди Намояндагӣ	Италия
Игорс Айзтраутс	Корманди Намояндагӣ	Латвия
Эйнар Майтре Эжерн	Корманди Намояндагӣ	Норвегия
Ясин Қараарслан	Корманди Намояндагӣ	Туркия

Парлумони Аврупо

Норберт Нойзер	Сардори намояндагӣ	Олмон
Жозо Радош	УПА	Хорватия
Бела Ковакс	УПА	Маҷористон
Игназио Коррао	УПА	Италия
Кристиан Преда	УПА	Руминия
Жан Фернандо Лопез Агулар	УПА	Испания
Ҳелен Коллинс	Котибот	Ирландия
Кристина Кастагноли	Котибот	Италия
Тим Боден	Котибот	Шоҳигарии Британияи Кабир

Нозирони кӯтоҳмуддати МНИ САҲА/ДИДҲБ

Аржонела Қорри	Албания
Илир Қорри	Албания
Сергей Чаманян	Арманистон
Тамара Ҳовнанян	Арманистон
Клеменс Дроесслер	Австрия
Силвия Нитсова	Булғористон
Томас Босеруп	Дания
Кен Чарбо Крисченсен	Дания
Флеминг Таг Ҳансен	Дания
Грете Скоу	Дания
Лене Тибжерг Шаке	Дания
Аника Лик	Эстония
Мария Йоханна Каприо	Финландия
Салла Назаренко	Финландия
Нико Нурминен	Финландия
Тапио Ванханен	Финландия
Жантие Авер	Фаронса
Натан Грисон	Фаронса
Тимоти Де Миллар Ламанди	Фаронса
Лоренс Левудел	Фаронса
Стефан Беринг	Олмон
Кристоф Буерк	Олмон
Александр Фирли	Олмон
Ирен Фелманн	Олмон
Сибил Герштл	Олмон
Клеменс Юргенмейр	Олмон

Йочен Ҳаюнгс	Олмон
Ҳаралд Клайер	Олмон
Катя Лаудманн	Олмон
Кристиан Лусек	Олмон
Сюзан Неймейр	Олмон
Барбара Мария Романн	Олмон
Патрисиа Шерер	Олмон
Клара Сайтз	Олмон
Сузанна Баракси	Маҷористон
Петер Ҳорватс	Маҷористон
Лазло Марек Шуберт	Маҷористон
Черард Бабли	Ирландия
Линда Ҳрафнкелсдоттир	Исландия
Маггиас Полссон	Исландия
Эймар О Каси	Ирландия
Доналд Мак Доналд	Ирландия
Денис Патрик Кирби	Ирландия
Мария Филомена Кирнан	Ирландия
Диана Садикова	Қазоқистон
Шарун Кубилуте	Литва
Тадас Кубилус	Литва
Бернардкс Гроен	Ҳолланд
Мария Нийенус	Ҳолланд
Аннемик Ван Дер Плог	Ҳолланд
Алберто Андреа Симонитто	Ҳолланд
Арве Бурстад	Норвегия
Елен Флетисаксен	Норвегия
Сурен Синдре Мунх	Норвегия
Анна Тайген	Норвегия
Ромулус Бану	Руминия
Адина Кристина Сандреа Юско	Руминия
Илиана-Родика Динкулеску	Руминия
Наталия Драган	Руминия
Уилям Корбл	Руминия
Бондан Стефан	Руминия
Дан Стоенеску	Руминия
Павел Артамонов	Россия
Дмитрий Балакин	Россия
Игор Чамов	Россия
Дмитрий Чудних	Россия
Алексей Доровских	Россия
Виктор Евсеев	Россия
Дмитрий Грошев	Россия
Алёна Гудкова	Россия
Константин Гуз	Россия
Владислав Курбатский	Россия
Владимир Кандин	Россия
Евгений Кожокин	Россия
Юля Куденева	Россия
Евгений Логинов	Россия
Анна Марденская	Россия
Полина Медведева	Россия

Виталий Муравёв	Россия
Всеволод Перевозчиков	Россия
Елена Сафронова	Россия
Сергей Шулга	Россия
Лев Тарских	Россия
Святослав Терентев	Россия
Олег Жуков	Россия
Даниел Кабан	Словакия
Си Хун Чо	Кореяи Ҷанубӣ
Ю Чин Че	Кореяи Ҷанубӣ
Жосе Луис Гонсалес Гарсиа	Испания
Сара Гутиррес Лейва	Испания
Изабел Менчон Лопес	Испания
Сара-София Агнемо	Шведсия
Питер Матиас Голдманн	Шведсия
Лена Хансон	Шведсия
Эви Янсон	Шведсия
Камилла Прошед Йрхансон	Шведсия
Ингер Гулеви Эрика Лундштрот	Шведсия
Ян Ленарт Милбэк	Шведсия
Ева Римштен	Шведсия
Анна-Софи Штен	Шведсия
Анника Моквист Уггла	Шведсия
Делфин Алтвег	Шветсария
Рафаэл Бергер	Шветсария
Валери Надрай	Шветсария
Бонни Уилкинсон	Шветсария
Левент Бастурк	Туркия
Ниҳат Сиванер	Туркия
Александр Андерсон	Шоҳигарии Британияи Кабир
Кароле Милнер	Шоҳигарии Британияи Кабир
Стефен Спенсер Пол	Шоҳигарии Британияи Кабир
Чонатан Рян	Шоҳигарии Британияи Кабир
Ричард Баррон	ИМА
Стаси Блау	ИМА
Жаклин Бюдри	ИМА
Йинис Брнапарте	ИМА
Дерек Диктсон	ИМА
Тифани Глас	ИМА
Патрик Ҳамилтон	ИМА
Роналд Моравек	ИМА
Роки Сулеман	ИМА
Бобби Уаттс	ИМА

НОЗИРОНИ ДАРОЗМУДДАТ

Тими муштаракӣ МНИ САҲА/ДИДҲБ

Миклош Ҳаратси	Сардори намояндагӣ	Маҷористон
Ксения Дашутина		Белоруссия
Ҳаралд Чепсен		Дания
Каупо Канд		Эстония

Николино Сталеска

Лела Тсава
Керстин Доктер
Ласло Белагий
Аҳмад Расули
Дария Папрока
Клаудиа Аранда
Роман Райлин
Андерс Эриксон
Пол О Гради

НОЗИРОНИ ДАРОЗМУДДАТИ МНИ САҲА/ДИДХБ

Чоерг Хофрайтер
Рена Кробер
Ларс Поулсен
Тиво Тиканен
Родолф Оберле
Валери Амисулашвили
Карола Касбург
Майкл Вирсинг
Шина Макмаҳон
Аполония Фершур
Гуро Нилсен
Эспен Петерсен

Ҷумҳурии собиқ югославии
Македония
Гурҷистон
Олмон
Маҷористон
Қирғизистон
Лаҳистон
Португалия
Руминия
Шведсия
Шоҳигарии Британияи Кабир

Австрия
Австрия
Дания
Финландия
Фаронса
Гурҷистон
Олмон
Олмон
Ирландия
Ҳолланд
Норвегия
Норвегия

ДАР БОРАИ САҲА/ДИДХБ

Дафтар оид ба институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи башар (САҲА/ДИДХБ) ниҳоди асосии САҲА оид ба меъёрҳои инсонӣ махсуб мегардад. Ин ниҳод ба кишварҳои узви САҲА “дар таъмини эҳтироми пурраи ҳуқуқи инсон, озодиҳои асосии ӯ, фаъолияти қонунӣ, татбиқи усулҳои демократӣ ва (...) дар таъсис, таҳким ва ҳимояи ниҳодҳои демократӣ, инчунин ташаққули муносибатҳои таҳаммулпазирӣ дар ҷомеа” (Санади Хелсинки, соли 1992), мусоидат менамояд.

САҲА/ДИДХБ, марказаш дар Варшава (Лаҳистон) соли 1990 чун Дафтари барои Интиҳоботи Озод дар нишасти Париж ташкил ёфт ва аз майи 1991 ба фаъолият шурӯъ кард. Баъди як сол, номи Дафтар ба хотири ифода намудани салоҳияти васеи он, ки ҳуқуқи башар ва демократикунониро дарбар мегирад, тағйир ёфт. Имрӯзҳо Дафтар 150 қорманд дорад.

САҲА/ДИДХБ дар соҳаи **назорати интиҳобот** дар Аврупо созмони пешсаф мебошад. Ҳар сол, Дафтар сафарбарнамоии ҳазорон нозиринро барои арзёбии он ки оё дар минтақаи САҲА интиҳобот дар ростии тааххути САҲА ва дигар ӯҳдадорихо ва стандартҳои байналмилалии интиҳоботи демократӣ ва қонунгузории миллӣ баргузор мегарданд ё на, ташкил ва ҷамоҳанг менамояд. Методологияи ягонаи он биниши амиқи раванди интиҳоботиро дар бар мегирад. Its unique methodology provides an in-depth insight into the electoral process in its entirety. САҲА/ДИДХБ тавассути лоиҳаҳои дастгирӣ ба кишварҳои узв чихати беҳтар намудани фазои интиҳоботиашон кӯмак менамояд.

Фаъолияти демократикунонии Дафтар инҳоро дар бар мегирад: волоияти қонун, дастгирии ҳуқуқӣ, идоракунии демократӣ, муҳоҷират ва озодии тағйири макон ва баробарии гендерӣ. The Office’s **democratization** activities include: rule of law, legislative support, democratic governance, migration and freedom of movement, and gender equality. САҲА/ДИДХБ ҳар сол якҷанд барномаҳои ҳадафманди кӯмакиро, чихати рушди сохтори демократӣ амалӣ менамояд.

САҲА/ДИДХБ, инчунин, кишварҳои узвро дар амалинамоии ӯҳдадорихояшон барои тақвият ва ҳимояи **ҳуқуқи башар ва озодиҳои фитрӣ**, ки ба тааххути фаъолиятҳои инсонии САҲА созгоранд, дастгирӣ менамояд. Ин тавассути ҳамкорӣ бо шарикони мухталиф чихати ташвиқи ҳамгирӣ, зарфиятсозӣ ва ироаи кӯмаки қоршиносӣ дар самтҳои мавзӯӣ, аз ҷумла ҳуқуқи башар дар мубориза алайҳи терроризм, таҳкими ҳимояи ҳуқуқи башар барои одамони қочоқшуда, огоҳонӣ ва омӯзиши ҳуқуқи башар, мониторингу ҳисоботдиҳӣ ва ҳуқуқи башар ва амнияти занон, ба даст меояд.

Дар самти **таҳаммулпазирӣ** ва **адами таъбиз**, САҲА/ДИДХБ, ба кишварҳои узв дар тақвияти муборизаи онҳо барои маҳви ҷиноят ва ҳолатҳои наҷодпарастӣ, танаффур аз бегонагон, антисемитизм (зиддият ба расму русуми сомиҳо) ва дигар шаклҳои таҳаммулнопазирӣ мусоидат менамояд. Фаъолияти марбут ба таҳаммулпазирӣ ва адами таъбизи САҲА/ДИДХБ дар самтҳои зерин тамаркуз менамояд: қонунгузорӣ, омӯзишҳо оид ба тақвияти қонун, мониторинг, ҳисоботдиҳӣ ва пайгирии ҷораандешихо нисбати ҷиноятҳои бадбинӣ, инчунин, таблиғи таҳаммулпазирӣ, эҳтиром ва ҳусни тафохуми дучониба.

САҲА/ДИДХБ ба кишварҳои узв дар масосили марбут ба ақаллиятҳои миллии **Рома ва Синти** (дар Аврупои марказӣ) машварат медиҳад. Дафтар зарфиятсозӣ ва муоширатро миёни ҷамоаҳои Рома ва Синти тақвият медиҳад ва ширкати намояндаҳои онҳоро дар мақомоти сиёсатсоз ташвиқ менамояд.

Ҳамаи фаъолиятҳои САҲА/ДИДХБ дар ҷамоҳангӣ ва ҳамкориҳои тангтанг бо кишварҳои узви САҲА, институтҳо ва фаъолиятҳои саҳроии САҲА, инчунин бо ташкилотҳои байналмилалии дигар ба амал бароварда мешавад.

Маълумоти бештарро метавонед аз сомонаи ДИДХБ дастрас намоед: (www.osce.org/odihr).